

DISPUTATIO VIII
DE VERITATE SEU VERO, QUOD EST PASSIO ENTIS

Ordo disputationis.— Post considerationem de unitate, sequitur disputatio de veritate, quae ratione prior est bonitate et inter passiones entis secundum locum post unitatem obtinet, ut in superioribus visum est; nam, sicut intellectus prior est potentia quam voluntas, ita etiam verum, quod respectum dicit ad intellectum, prius ratione est quam bonum, quod ad voluntatem pertinet. Eo vel maxime quod bonitas uniuscuiusque rei quodammodo in veritate fundatur; nulla enim res esse potest in sua specie bona, nisi prius in eadem vera intelligatur; non enim est bonum aurum, aut bona sanitas, nisi sit verum aurum ac sanitas vera; nam ficta sanitas bona existimari non potest, sicut neque ficta virtus honesta est; sed, ut honesta sit, veram esse necesse est. His igitur de causis hoc loco disputationem de veritate instituimus, quod ad hanc scientiam maxime pertinere docuit Aristotel., II Metaph., text. 3, ubi dicit *hanc scientiam maxime esse veritatis contemplatricem*, quod non solum de veritate (ut ita dicam) in actu exercito, sed etiam in actu signato intelligi potest. Est enim considerandum duplicem esse posse veritatis contemplationem; prior dici potest quasi materialis seu in actu exercito, quae fit cognoscendo res et proprietates earum, prout a parte rei insunt; et hoc modo omnes scientiae, etiam practicae, considerant seu demonstrant veritatem; magis autem per se ac proprie speculativae, nam practicae considerant veritatem propter opus, speculativae vero per sese propter cognitionem veritatis; ideoque hoc maxime convenit huic scientiae (quod Aristoteles praedicto loco praecipue intendit), quia et maxime speculativa est, et de primis entibus et maxime veris, et de primis causis ac principiis veritatis disserit. Posterior veritatis consideratio est quasi formalis, et (ut sic dicam) in actu signato, scilicet, inquirendo quidnam ipsa veritas in rebus sit, et quotuplex, et quando ad ens comparetur. In quo est rursus observandum triplicem solere distingui veritatem, scilicet, in significando, et cognoscendo, et in essendo. Prima veritas proprie reperitur in vocibus vel scripturis, aut etiam in conceptibus quos non ultimos vocant. Secunda est in intellectu cognoscente res, seu in cognitione et conceptione ipsarum rerum. Tertia est in rebus ipsis, quae ab illa denominantur verae. Prima igitur veritatis consideratio ad dialecticum pertinet; secunda ad physicum, quatenus de anima eiusque functionibus considerat; tertia vero est propria huius scientiae, quae tractat de ente in quantum ens et de passionibus entium. Tamen, quia omnes hae veritates inter se habent convenientiam aliquam vel proportionem, ratione cuius melius intelliguntur, si simul de omnibus disputetur et quomodo inter se differant declaretur, ideo de omnibus hoc loco dicemus; sic enim facilius constabit quid sit veritas, quae proprietas entis esse dicitur. Maxime quia omnis alia veritas, si realis sit, aliquo modo sub veritate transcendentali continetur; si autem sit rationis, per analogiam et proportionem ad veritatem realem declaranda est. Quoniam vero ratio nominis in principio omnis disputationis necessaria est, supponimus ex communi omnium consensu, veritatem realem consistere in adaequatione quadam seu conformitate inter rem et intellectum, sive sit conformitas intellectus ad rem, sive rei ad intellectum, quod postea videbimus, ubi latius hanc definitionem explicabimus. Hinc vero sumpta analogia vel proportione, veritas rationis seu significationis consistit in adaequatione inter propositionem significantem et rem significatam.

SECTIO PRIMA

UTRUM IN COMPOSITIONE ET DIVISIONE INTELLECTUS SIT FORMALIS VERITAS

1. Quod intellectus componendo et dividendo verus vel falsus dicatur, certum est ex communi omnium consensu. Unde August., lib. de Vera Relig., c. 36: *Cui manifestum est (inquit) falsitatem esse qua id putatur esse quod non est, intelligit eam esse veritatem quae ostendit id quod est; tunc autem intellectus concipit seu ostendit aliquid esse vel non esse, quando componit et dividit; certum est ergo veritatem esse in intellectu media compositione et divisione. Quid autem sit illa veritas, et quomodo in conceptione sit, non est facile ad explicandum, et ideo variae sunt opiniones.*

Tractatur prima sententia

2. *Prima sententia suadetur.*— Prima sententia est veritatem illam non esse in formali actu seu cognitione intellectus, sed esse in re cognita ut obiecta intellectui, quatenus conformis est sibi ipsi ut a parte rei existenti, et hoc modo exponit veritatem esse conformitatem intellectus ad rem, id est, esse conformitatem conceptus obiectivi intellectus enuntiantis ad rem secundum esse reale eius. Hanc sententiam insinuare visus est D. Thomas, I cont. Gent., c. 59; sed eum locum melius expendemus sectione sequenti; clarius hoc docuit Durand., In I, dist. 19, q. 5; et fere idem docet Hervaeus, Quodl. III, q. 1, a. 2 et 3; eamque defendit ut probabilem Soncin., VI Metaph., q. 16; Fland., q. 23; Iavell., q. 13. Fundamentum Durandi est, quia veritas haec non potest esse conformitas inter formalem actum quo intellectus iudicat aliquid esse vel non esse cum re iudicata secundum esse reale talis actus seu secundum convenientiam realem quam habet cum obiecto, quia hoc modo sunt valde dissimilia, et actus intellectus est spiritualis, obiectum autem esse potest quid materiale; ergo solum potest esse conformitas in repraesentando; huiusmodi autem conformitas solum attenditur secundum id quod se habet obiective in intellectu; ergo veritas solum est obiective in intellectu. Atque ita nihil aliud erit quam conformitas rei in esse obiectivo ad seipsam in esse reali. Minor probatur, quia conformitas in repraesentando solum consistit in hoc quod res cognita ita repraesentatur sicut in se est; sed in hoc solum declaratur conformitas rei in esse obiectivo ad seipsam in esse reali; quando enim dicitur res sic repraesentari sicut est in se, per illas duas particulas, *sic* et *sicut*, non comparatur actus intelligendi ad rem; nam sic esset falsa comparatio et propositio; sed comparatur id quod obicitur tali actui secundum esse cognitum seu apprehensum ad seipsum secundum esse reale; ergo in conformitate inter haec veritas consistit. Secundo, potest hoc confirmari, quia obiectum intellectus seu iudicii eius est verum ut verum; ergo veritas non est conformitas ipsius iudicii, sed est conformitas ipsius obiecti. Patet consequentia, quia intellectus directe iudicans de veritate, non iudicat de proprietate seu conformitate sui actus, sed de veritate ipsius obiecti; est ergo conformitas in obiecto ipso. Unde argumentor tertio; nam, quando intellectus reflectitur ad cognoscendum formaliter veritatem, non comparat suum actum cum obiecto, sed comparat obiectum in esse apprehenso ad seipsum in esse reali; immo, ut cognoscat suum iudicium fuisse verum, incipit ab ipsa re iudicata, et comparans illam ad seipsam ut est in se, si inveniat conformitatem in illa, tunc iudicat se vere iudicasse; ergo signum est veritatem consistere in conformitate rei in esse obiectivo ad seipsam in esse reali et ab illa solum per denominationem extrinsecam denominari iudicium verum.

Quaestionis resolutio

3. *Quid sit veritas complexa.*— *Quid veritas in significando.*— Nihilominus haec sententia mihi non probatur, existimoque veritatem complexae cognitionis, seu compositionis et divisionis, seu iudicii quo iudicamus aliquid esse hoc aut illud, vel non esse (haec enim omnia pro eodem sumimus), esse conformitatem iudicii ad rem cognitam prout in se est, ex qua conformitate provenit ut res ipsa iudicata dicatur ita esse in se sicut iudicata est. Hanc existimo esse sententiam D. Thomae, ut sumi potest ex I, q. 16, a. 1, 2 et 8; ubi id tenet Caiet., a. 2. Idem D. Thomas, I cont. Gent., c. 59, 60; et ibi Ferr.; Soncin., VI Metaph., q. 17; Aegid., Quodl. IV, q. 7, et alii, qui D. Thomam sequuntur. Et probatur primo ex Aristot., in Praedicam., c. de Subst., dicente: *Ex eo quod res est vel non est, propositio vera vel falsa est*, ubi (ut recte D. Thomas, dict. q. 16, a. 1, ad 3, ponderavit) non dicit ex eo quod res vera est, *sed ex eo quod res est*; ergo cognitio non denominatur vera a conformitate seu veritate ipsius obiecti sed a veritate vel conformitate ipsiusmet iudicii ad obiectum; ergo in huiusmodi conformitate veritas eius consistit. Secundo, hoc potest declarari ex veritate in significando quae est in propositione vocali; illa enim non consistit in conformitate rei ut significatae ad seipsam, ut in se existentem, sed consistit in immediata conformitate vocis significantis ad rem significatam. Immo in quacumque imagine quae vera denominetur, simile quid reperitur; nam imago Petri, verbi gratia, tunc vera imago dicitur quando repraesentat illum prout in se est; unde illius veritas non consistit in conformitate inter Petrum in aliquo esse repraesentato quod sit veluti obiectivum respectu imaginis ad seipsum in se existentem, sed in conformitate immediata inter repraesentationem imaginis et rem ipsam repraesentatam.

4. Tertio est generalis ratio, quia res ut cognita vel ut repraesentata, quando vere cognoscitur et repraesentatur non habet aliud esse obiectivum praeter illud quod in se habet; quod

solum dicitur actu esse obiectum tali cognitioni per denominationem extrinsecam a cognitione quae terminatur ad ipsum, sicut res visa in esse obiectivo respectu visus, si sumatur in aptitudine seu in actu primo, nihil aliud dicit praeter ipsum esse coloratum aut lucidum quod in se res habet. Si autem sumatur ut actu visa, nihil addit nisi denominationem extrinsecam a visione; ergo nulla est ibi conformitas obiecti ad rem, sed illa est potius omnimoda identitas. Si autem sumatur obiectum ut denominatum a cognitione seu forma repraesentante ipsum, sic de formali includit formam dominantem ipsum. Unde obiectum sic sumptum ut cognitum vel repraesentatum, non potest alia ratione dici conforme sibi in esse reali, nisi quia ipsa forma qua cognoscitur vel repraesentatur, habet immediatam conformitatem cum re cognita vel repraesentata secundum se; ergo in hoc consistit primo ac per se veritas cognitionis.

5. Quarto tandem, quia saepe res nullum habet esse in se quod sit esse existentiae exercitum, praeter esse quod habet intellectui obiectum; quomodo Deus habet veram cognitionem eorum quae nunquam futura sunt, sive cognoscantur ut possibilia tantum, sive ut ea quae futura fuissent si hoc vel illud accideret; in his autem obiectis non potest facile excogitari conformitas rei ut obiectae intellectui ad seipsam ut in se, quia nullum aliud esse habet in se, praeter illud quod obicitur intellectui. Idem autem est de cognitione intuitiva quae terminatur ad rem prout in se existit, ut est, verbi gratia, visio beatifica ipsius Dei, quae potest dici vera cognitio Dei, quandoquidem per illam agnoscitur Deus prout est in se; non potest autem fingi quomodo illa veritas sit conformitas ipsius Dei, ut visi, ad seipsum ut in re existit, quia immediate videtur prout in se existit, et esse visum solum addit denominationem extrinsecam. Est ergo veritas talis visionis vel scientiae conformitas immediata inter ipsam et obiectum; idem ergo est in omni cognitione seu iudicio quo iudicatur aliquid esse vel non esse.

Argumentorum solutio

6. Ad argumentum autem Durandi respondetur hanc conformitatem cognitionis, quam veritatem eius esse dicimus, non consistere in similitudine entitatum, ut per se notum est; neque etiam in similitudine formalis imaginis seu talis repraesentationis qualis est in formali imagine, quia haec non est sine similitudine in aliqua entitate seu forma reali quae non est necessaria ad cognitionem, ut alibi latius dicendum est. Consistit ergo in quadam repraesentatione intentionali, qua, scilicet, fit ut intellectus per actum vel iudicium ita percipiat rem, sicut in se est. Atque ita haec conformitas est debita quaedam proportio et habitudo inter perceptionem intellectus et rem perceptam. Quae proportio recte explicatur illis verbis, quod res cognita ita repraesentatur seu iudicatur sicut in se est; quibus non comparatur res ipsa cognita ad seipsam in se, ut Durandus ait, sed comparatur cognitio ipsa seu iudicium intellectus ad rem cognitam in ratione repraesentantis et repraesentati, et ideo nulla est falsitas in illa comparatione. Sicut quando dicimus hanc imaginem esse propriam, quia ita repraesentat sicut res est, non comparamus rem ipsam repraesentatam ad seipsam, sed imaginem ad rem.

7. *Satisfit obiectioni.*— Quod si quis dicat comparare imaginem ut imaginem ad rem nihil aliud esse quam comparare rem in esse repraesentativo ad se ipsam in esse proprio, respondetur, si nomine rei in esse repraesentativo intelligatur aliud quam imago ipsa repraesentans ut sic, falsum esse assumptum; si vero ipsum esse imaginis ut repraesentantis vocetur esse imperfectum seu diminutum rei repraesentatae, sic idem illis verbis dicitur quod nos asserimus. Sed hoc revera non est comparare eandem rem ad seipsam, sed imaginem a qua ipsa extrinsece dicitur habere esse repraesentativum ad ipsam secundum verum esse; et idem est de cognitione quatenus repraesentat et imago intentionalis dicitur sui obiecti.

8. Ad secundum respondet D. Thomas supra ad 3, et Soncin., dict. q. 16, ad 1, verum non formaliter, sed fundamentaliter esse obiectum iudicii seu cognitionis intellectus, quia, ut Aristoteles dixit, esse rei causat veritatem in intellectu seu est obiectum iudicii veri. Unde, quando dicitur intellectus tantum assentiri vero, sensus est solum assentiri obiecto, quatenus ita esse ostenditur; et hoc modo iudicat de veritate obiecti non formaliter (ut sic dicam), sed causaliter seu fundamentaliter, id est, de ipso esse rei, ita ut ex conformitate ad illud veritas in cognitione resultet seu existat.

9. Ad tertium negatur assumptum; nam ad formaliter cognoscendam veritatem solum comparamus cognitionem nostram ad rem, seu e contrario rem ad cognitionem, iuxta illud: *Ex eo quod res est vel non est, propositio vera vel falsa est.*

SECTIO II

QUID SIT VERITAS COGNITIONIS

1. *Prima sententia suadetur.*— Declarandum superest quid sit haec conformitas quam dicimus esse veritatem cognitionis, an, scilicet, in ipso actu sit aliquid absolutum vel respectivum, reale vel rationis. Quidam enim existimant veritatem esse aliquid reale et absolutum in ipsomet actu cognoscendi seu iudicio intellectus. Quae opinio suaderi potest, nam quod haec veritas aliquid reale sit in ipso actu videtur valde probabile. Primo, quia iudicium a parte rei et sine ulla fictione intellectus denominatur verum; ergo illa denominatio provenit ab aliqua forma reali et non a forma extrinseca; quia, ut ostendimus, veritas formaliter est in ipso actu et non extrinsece. Secundo, quia veritas est perfectio simpliciter intellectus; ergo est aliquid reale in ipso intellectu et non est in ipso nisi mediante actu; agimus enim de veritate actuali; ergo est proprietas realis ipsius actus. Unde confirmatur tertio, quia in habitu scientiae est magna perfectio, quod verus sit; ergo veritas habitualis (ut sic dicam) est realis proprietas eius; ergo similiter erit in actuali cognitione.

2. Quod autem haec proprietas absoluta sit et non respectiva, probari potest primo ex dictis, quia est perfectio simpliciter. Secundo, quia non pendet, per se loquendo, et ex necessitate ab aliquo termino reali et existenti, nisi quando tale esse iudicatur; quod est per accidens, nam veritas eiusdem rationis debet esse in omnibus; in hoc autem iudicio: Chymera est ens fictum, est veritas realis absque relatione reali; ergo idem est in omnibus, quidquid sit an in aliquibus consequatur ad veritatem relatio realis; sicut etiam in scientia habitudo ad obiectum scibile non est relatio realis formaliter loquendo. quamvis interdum possit ad illam consequi. Tertio, sumi potest argumentum ex veritate divina, nam in Deo est veritas cognitionis quae sine dubio est magna perfectio illius et tamen non potest esse relatio realis, quia, si comparatur ad ipsam essentiam Dei, non distinguitur in re ab illa; si vero ad creaturas, non potest ad illas realiter referri; erit ergo proprietas et perfectio absoluta. Tandem, quia veritas vel falsitas necessario comitatur iudicium intellectus et tamen nulla relatio realis illud necessario comitatur; ergo non est aliquid relativum, sed absolutum quid. Et hanc opinionem videtur tenere Soncin., VI Metaph., q. 17, ubi, licet dicat veritatem dicere absolutum cum respectu, explicans tamen hunc respectum in summa dicit esse secundum dici, non secundum esse et utitur hoc exemplo: Sicut intellectivum potest dici includere respectum, quia non potest concipi sine habitudine ad intelligibile; constat autem huiusmodi respectum intellectivi esse tantum transcendentalem seu secundum dici; et idem sentit Capreolus, In I, dist. 19, q. 3, concl. 3.

3. *Secunda sententia.* — Aliis tamen videtur huiusmodi veritatem solum in relatione consistere. Quod tenet Durandus, et Hervaeus, Iavell. et Flandria citati in superiori sectione; Amon., I Perih., c. 1; et ibi alii expositores. Fundamentum in communi est quia esse veritatis omnino pendet ex termino, ita ut illo mutato mutetur veritas et illo posito ponatur, nulla facta mutatione ex parte cognoscentis; nam teste Aristotele, eadem propositio mutatur de vera in falsam et e converso, mutato obiecto; ergo signum est veritatem solum consistere in relatione, nam proprium est relationis ut, stante fundamento, consurgat posito termino, et mutetur illo mutato. Unde confirmatur primo, quia veritas non est de essentia actus, quandoquidem mutatur illo manente; ergo est accidens eius; et tamen non est accidens absolutum; non est enim qualitas, quia actus secundus et ultimus non est subiectum alterius qualitatis; neque etiam est in aliquo alio genere accidentis absoluti, ut videtur per se notum; ergo erit relatio. Confirmatur secundo, quia veritas nihil est aliud quam conformitas quaedam; conformitas autem non est aliud quam convenientia vel similitudo aut proportio; omnia autem haec relationem indicant; sicut conformitas imaginis ad suum exemplar relatio est, et sic de aliis.

4. An vero haec sit relatio realis vel rationis controversum est, etiam inter praedictos auctores; nam argumenta quibus prima sententia probabat veritatem esse proprietatem realem, videntur consequenter probare hanc relationem debere esse realem. Argumenta vero quibus eadem prima sententia probabat veritatem esse proprietatem absolutam, videntur concludere non esse relationem realem sed rationis. Utraque vero argumenta inter se collata videntur probare hanc

relationem interdum esse realem, interdum rationis; nam interdum videmur omnia concurrere quae ad relationem realem necessaria sunt, interdum vero aliquid deesse potest; ergo aliquando etiam erit relatio realis, aliquando vero minime. Antecedens declaratur, nam ad relationem realem primum requiritur terminus realis et deinde fundamentum non solum reale, sed etiam capax relationis seu ordinabile ad terminum; saepe autem haec duo concurrunt in hac relatione veritatis. Nam et saepe respicit terminum realem et realiter existentem; et ex parte ipsius iudicii saepe est fundamentum sufficiens, quia et iudicium quid creatum est et ex hac parte referibile realiter ad extrinsecum terminum, et praeterea tale est ut comparetur ad suum obiectum tamquam mensuratum ad mensuram, quae relatio realis est ex parte mensurati, qua ratione relatio scientiae ad scibile realis esse censetur; huiusmodi autem est haec relatio veritatis. At vero aliquando deest in hac conformitate terminus realis, ut quando iudicium verum est de non entibus; aliquando vero deest fundamentum aptum ad fundandam relationem realem, vel quia non est ordinabile ad aliud extrinsecum, ut contingit in divina scientia respectu creaturarum existentium; vel quia non est distinctum a termino, ut in eadem scientia Dei respectu eiusdem Dei; vel quia non comparatur ut mensuratum ad mensuram, sed potius ut mensura ad mensuratum, ut eadem scientia Dei ad omnes creaturas; et idem censetur de arte humana respectu artificii; ergo in his casibus erit haec relatio rationis, et non realis.

Quaestionis resolutio

5. Ut rem hanc explicemus, advertendum est aliud esse inquirere quid addat veritas supra actum qui denominatur verus, aliud vero, quid includat totum id quod nomine veritatis significatur; ad eum modum quo supra de unitate dicebamus aliud esse quod addit supra ens, aliud vero quod nomine unitatis significatur.

6. *Veritas nihil in re distinctum addit cognitioni.*— Primo ergo certum existimo veritatem non addere actui vero aliquam rem, vel modum absolutum ex natura rei distinctum ab ipso seu ab essentia et entitate eius. In hoc videntur omnes auctores convenire; neque aliquem invenio qui oppositum expresse docuerit. Et probatur satis argumentis factis in secunda sententia. Item, quia neque intelligi, neque explicari potest quid aut quale sit hoc absolutum, neque ad quid ponatur. Quod ita declaro, quia vel illud est aliquid separabile ab actu vero, vel est omnino inseparabile; si dicatur hoc secundum, sine causa ponitur distinctum ab actu ex natura rei; si vero dicatur primum, illud non erit absolutum sed respectivum, ut argumentum factum probat; quia separatur per mutationem solam obiecti, sine alia absoluta mutatione ex parte actus; nam actus ex se idem et eodem modo repraesentat, solumque mutatur eius veritas, quia res non eodem modo se habet. Dices veritatem addere quid absolutum inseparabile ab actu, non tamen re sed ratione distinctum ab illo. Sed contra, quia vel hoc absolutum complet actum tamquam ultima differentia specifica vel individualis eius, vel non complet sed supponit perfecte completum. Si primum dicatur, ergo tale absolutum non additur actui constituto sed constituit illum; ergo non recte dicitur veritatem addere hoc absolutum supra actum; secundum autem dici non potest, quia impossibile est intelligere actui plene constituto addi aliquid reale absolutum sola ratione distinctum. Ac deinde contra hoc procedit argumentum de mutatione eiusdem actus de vero in falsum.

7. *Non addit veritas relationem praedicamentalem.*— Secundo dicendum est veritatem non addere supra actum relationem realem propriam et praedicamentalem actus ad obiectum. Hoc etiam sufficienter probatur argumentis factis, nam in multis impossibile est talis relatio et ab eis sumitur argumentum nunquam esse necessariam talem relationem ad rationem veritatis ut sic. Tum quia conceptus et modus veritatis eiusdem rationis seu proportionis est in omnibus. Tum etiam quia, licet gratis concedamus interdum concurrere omnia necessaria ut inter actum et obiectum consurgat relatio realis, tamen prius natura intelligitur actus verus, quam intelligatur consurgere relatio realis. Nam haec dicitur consurgere posito fundamento et termino; actus autem formalissime verus est hoc ipso quod ponitur tale fundamentum et terminus; ita ut si per impossibile impediretur resultantia relationis, adhuc actus esset verus ex vi talis actus et obiecti in rerum natura positorum; ergo in formali conceptu veritatis non intrat relatio, quidquid sit an inde interdum consequatur.

8. *Neque relationem rationis stricte sumptam.*— Tertio dicendum est veritatem ut sic non addere actui vero relationem rationis actualem proprie et in rigore sumptam. Hoc etiam mihi

sufficienter persuadet argumentum illud quod denominatio veritatis non pendet ex huiusmodi relatione; nam haec, eo modo quo esse potest, non est actu nisi intellectu actu cogitante vel comparante unum ad aliud; sed absque huiusmodi comparatione actus est simpliciter verus; ergo. Praeterea argumentum factum de relatione reali a fortiori probat de relatione rationis; nam, sicut illa consurgit posito fundamento et termino, ita haec fingitur per intellectum supposito eo quod per modum fundamenti et termini intervenire potest; sed ex vi eius quod supponitur ad talem relationem vel fictionem, actus est verus; ergo talis relatio non intrat formaliter conceptum veritatis; ergo nec veritas habet talem relationem supra ipsum actum.

9. *Veritas addit cognitioni connotationem obiecti, sicut iudicatur se habere.*— Quarto dicendum est veritatem cognitionis ultra ipsum actum nihil addere reale et intrinsecum ipsi actui, sed connotare solum obiectum ita se habens sicut per actum repraesentatur. Haec assertio sequitur ex praecedentibus; nam actum esse verum plus aliquid dicit quam actum esse; et non dicit aliquid reale absolutum vel relativum ultra ipsum actum, nec etiam dicit propriam et rigorosam relationem rationis; ergo nihil aliud addere potest praeter dictam connotationem seu denominationem consurgentem ex connexionione seu coniunctione talis actus et obiecti. Praeterea hoc confirmat argumentum quo posterior opinio probat veritatem non esse aliquid omnino absolutum, scilicet, quia mutato obiecto, mutatur veritas cognitionis, et tamen non mutatur ibi aliquid intrinsecum actui sed tollitur concomitantia obiecti; ergo signum est veritatem includere vel saltem connotare praedictam concomitantiam obiecti.

10. *Eadem enuntiatio per extrinsecam mutationem ex falsa vera fit.*— Respondent aliqui negando posse eandem mentalem propositionem transferri de vera in falsam sine intrinseca mutatione eius, loquendo de propria cognitione seu iudicio ipsius rei; quia propositio quae pro aliquo tempore vera fuit, non potest esse falsa pro eodem tempore, et ut fiat falsa necesse est ut mens coniungat extrema pro alio tempore, quod facere non potest nisi in ipsa sit aliqua mutatio. Sed hoc simpliciter repugnat Aristoteli, in Praedicam., c. de Substantia, et D. Thom., I, q. 14, a. 15, ad 3. Et primo sumi potest argumentum a propositionibus vocalibus seu mentalibus, quae dicuntur esse in mente non ultimata; nam in eis dubitari non potest quin sit eadem omnino propositio quae antea erat vera et nunc est falsa per mutationem rei significatae absque ulla mutatione signi vel significationis eius; ergo veritas illa in significando quae convenit his propositionibus, praeter totum id quod se tenet ex parte propositionis significantis, connotat talem concomitantiam obiecti. Sic ergo intelligi potest in veritate ipsius iudicii seu veritatis existentis in mente ultimata saltem imperfecta et abstractiva. Quod idcirco addo, quia in cognitione intuitiva perfecta, qua exacte videtur res in particulari secundum omnes conditiones existentiae omnino determinatas, non potest esse mutatio conformitatis inter cognitionem et obiectum manente immutata cognitione; tunc enim recte procedit argumentum factum, quod semper terminatur actus ad rem prout in tali tempore et momento existentem; pro quo tempore et momento mutari non potest veritas, quamvis pro aliis temporibus mutetur. Propter quam rationem divina scientia semper est conformis obiectis cognitis, quantumvis haec pro suis diversis temporibus mutantur. Et idem fortasse est in cognitione angelica, quando est perfecte intuitiva, quamvis differat a divina, quod haec simpliciter immutabilis est, illa vero mutari potest. Nihilominus tamen in cognitione imperfecta et abstractiva, qualis est nostra cognitio, non repugnat idem omnino iudicium mutari de vero in falsum absque intrinseca mutatione, quia illa duratio quam concipimus et per copulam significamus, non est indivisibilis nec omnino determinata, sed aliquo modo indifferens et confusa et consequenter latitudinem habens, ratione cuius potest in una parte illius successionis obiectum se habere uno modo et diverso modo in alia. Et hac ratione fieri potest ut eadem cognitio mutetur de vera in falsam ex mutatione obiecti, ipsa cognitione in se manente invariata; sicut cognitio seu propositio indefinita ex parte obiecti eadem manens potest nunc esse vera ratione unius singularis, postea ratione alterius, quamvis ipsa in se non mutetur, quia in conceptu illo confuso rei communis et indefinite conceptae includit aliquo modo plura singularia quorum singula sufficiunt ad eius veritatem; et ideo, licet ipsa mutantur, veritas manere potest in eodem conceptu confuso; si autem omnia singularia deessent, omnino periret veritas. Idem ergo est respectu temporis seu durationis confuse conceptae; nam etiam respectu illius propositio seu cognitio est quasi indefinita et ideo eadem manens, et ad diversa instantia seu tempora comparari potest, et in eis nunc vera, nunc autem falsa reperiri, sine

mutatione sui per solam obiecti mutationem. Ergo signum est, hanc veritatem cognitionis connotare saltem concomitantiam obiecti in tali statu, qualis per cognitionem repraesentatur.

11. Ultimo confirmatur a simili de bonitate; nam, sicut verum dicit conformitatem, ita bonum convenientiam; sed bonum ut conveniens solum addit denominationem seu concomitantiam alterius extremi habentis talem naturam, vel aptitudinem ad talem perfectionem, ut infra ostendemus; ergo eodem modo de veritate philosophandum est.

12. *Veritas requirit intentionalem repraesentationem obiecti sicut est.*— Quinto, ex dictis concludo veritatem cognitionis includere talem repraesentationem cognitionis quae habeat coniunctam concomitantiam obiecti ita se habentis, sicut per cognitionem repraesentatur. Probatur ex dictis, quia ad veritatem nec sola repraesentatio sufficit, si obiectum non ita se habeat sicut repraesentatur; neque concomitantia obiecti potest sufficere ad denominationem veritatis, nisi praesupposita praedicta repraesentatione vel potius includendo illam; quia veritas non est sola illa denominatio extrinseca, sed includit intrinsecam habitudinem actus terminatam ad obiectum taliter se habens.

Censura primae opinionis et solutiones argumentorum eius

13. Atque hinc intelligitur primo quid veritatis habeat prima opinio et quid dicendum sit ad rationes eius. Nam, si per absolutum intelligat solam entitatem actus cum reali et transcendentali habitudine ad obiectum, quam habet omnino inseparabiliter et immutabiliter, sic falsum est veritatem consistere in hoc solo absoluto, quia alias esset omnino immutabilis manente eodem actu. Si autem dicat consistere in absoluto, quia nullam intrinsecam relationem addi necesse est sed solam concomitantiam obiecti, sic fatemur veritatem esse aliquid absolutum vel potius consistere in absoluto cum respectu secundum dici; nam illa denominatio sumpta ex concomitantia obiecti non incongrue potest respectus secundum dici appellari. Tamen, quia rationes illius opinionis videntur in priori sensu procedere et possunt his quae diximus obstare, eis satisfaciendum est.

14. *Verum formale quid, quid verum radicale.*— Ad priora ergo argumenta, quibus probatur veritatem cognitionis esse realem et intrinsecam proprietatem actus, respondetur advertendo denominationem veri dupliciter posse tribui actui cognitionis. Uno modo formaliter, alio modo radicaliter; formalem veri denominationem appello eam quam hactenus explicui, quae consistit in actuali conformitate ad obiectum; radicalem autem voco illam perfectionem actus a qua habet huiusmodi conformitatem cum obiecto, ut est in scientia evidentia, vel in fide certitudo, ratione cuius habet ut infallibilis sit et consequenter ut existere non possit quin conformitatem habeat cum materiali obiecto suo. Hoc ergo supposito, ad primum respondeo denominationem veri radicaliter sumptam ex intrinseca perfectione actus vel habitus esse realem et absolutam; nos tamen nunc non loquimur de illa, quia illa non tam est denominatio veri quam certi vel evidenter assensus. Unde perfectio illa a qua sumitur haec denominatio non est aliquid ex natura rei distinctum ab ipso iudicio, sed est ipsamet specifica differentia quae sumitur ex tali obiecto formali seu ratione assentiendi. Denominatio autem veri formalis et actualis est quidem in re ipsa absque fictione¹ intellectus, ut recte probat argumentum, non tamen est omnino intrinseca denominatio sed partim est a forma intrinseca, partim connotat coexistentiam obiectivam seu concomitantiam obiecti ita se habentis, sicut per cognitionem iudicatur. Unde, quod diximus, huiusmodi veritatem de qua agimus convenire ipsi formali iudicio seu cognitioni et non tantum obiecto eius, intelligendum est ab hac conformitate ipsum iudicium primo ac per se denominari verum, quamvis forma a qua denominatur, non sit omnino intrinseca, sed concomitantiam alicuius extrinseci includat.

15. Ad secundum eadem distinctione satisfaciendum est; nam veritas radicalis quae sumitur ex formali ratione talis cognitionis, est perfectio simpliciter intellectus, quia pertinet ad rationem virtutis intellectualis simpliciter; veritas autem actualis de qua loquimur, per se non est perfectio simpliciter; immo neque addit perfectionem supra naturam vel speciem ipsius actus cognoscendi. Nam haec veritas actualis qua ex parte connotat vel includit concomitantiam seu convenientiam extrinseci obiecti, nihil reale addit actui et consequenter nec perfectionem ullam ei afferre potest;

¹ fictione, 1597, 1960; actione *alit.* Cf. BHF, v. II, p. 90.

qua vero ex parte supponit vel requirit in ipso actu repraesentationem seu habitudinem realem ad obiectum, dicit realem aliquam perfectionem eius; illa autem perfectio aliquando esse potest perfectio simpliciter, interdum vero est tantum secundum quid. Nam interdum haec veritas actualis est infallibiliter ac necessario coniuncta cum essentiali ac reali perfectione talis actus et ex vi illius; et tunc perfectio quam per se supponit in actu, est perfectio simpliciter; pertinet enim ad rationem intellectualis virtutis simpliciter. Interdum vero non est haec veritas actualis necessario coniuncta cum actu, aut non ex vi rationis formalis et essentialis eius; et tunc perfectio quae supponitur in actu, non est simpliciter sed secundum quid, quia non pertinet ad rationem virtutis intellectualis simpliciter, et semper ac intrinsece habet admixtam imperfectionem obscurae vel confusae cognitionis, ut est in humana fide et opinione, etc. Ad tertium eadem est responsio, nam in habitu scientiae quod verus sit radicaliter est perfectio eius, ultra quam actualis veritas nihil perfectionis ei addit.

16. Alia vero argumenta quibus probatur veritatem esse proprietatem omnino absolutam admitti quidem possunt, quatenus probant non esse necessariam relationem realem ad huiusmodi veritatem; quatenus vero excludere possunt omnem extrinsecam connotationem non recte concludunt; unde ad primum iam declaratum est quando et quomodo veritas sit perfectio simpliciter, non quidem formaliter et in se sed in radice, quando illa talis est ut necessario secum habeat veritatem coniunctam. Ad secundum, concedo veritatem ut sic nunquam consistere formaliter in relatione reali, nego tamen inde sequi non includere concomitantiam obiecti cui cognitio conformetur. Nec refert quod huiusmodi veritas cognitionis non semper requirat obiectum actu existens, quia non dicimus realem existentiam obiecti includi in conceptu veritatis, sed solum quod ita se habeat sicut per cognitionem repraesentatur seu iudicatur; seu quod habeat tale esse quale cognoscitur. Quod esse non semper est existentiae, sed quale sufficit ad veritatem enuntiationis, ut tetigit Aristotel., V Metaph., c. 7, et lib. VI, c. ult., et lib. IX, c. ultimo.

17. *Veritas in Deo quot modis, et an sit perfectio simpliciter.* — Ad tertium idem dicendum est de veritate divina quod dictum est de veritate scientiae et cuiuscumque virtutis intellectualis, quod in Deo dicit perfectionem quantum ad radicalem veritatem; quoad actualem vero conformitatem cum obiecto nullam novam perfectionem addit neque etiam realem relationem, ut recte argumentum probat. Quod ut magis intelligatur omnisque aequivocatio tollatur advertendum est perfectionem summam veritatis triplici modo tribui Deo, scilicet ratione essentiae seu esse, ratione intellectus, et ratione voluntatis; quibus modis dicitur Deus prima veritas in essendo, in intelligendo et in dicendo. De prima ratione veritatis in essendo dicemus inferius quia illa nihil aliud est quam veritas transcendentalis, quae in Deo est in summo ac primo perfectionis gradu. Postrema veritatis ratio nihil etiam ad praesens refert, quia nomen veritatis sub illa significatione valde aequivocum est significatque virtutem quamdam moralem in voluntate existentem quae inclinatur ad verum semper loquendum et dicendum iuxta mentem; quae virtus est in Deo in gradu eminentissimo, tamque naturalis est illi ut nullo modo possit aliud quam verum loqui et hoc modo veritas est perfectio simpliciter, sed moralis. Secunda ergo veritas, scilicet, intellectualis duo significare potest in Deo: primum, vim intelligendi adeo perfectam ut nunquam ab scopo aberraret neque aberrare possit, et hoc est magna perfectio simpliciter quam ex se habet Deus in eminentissimo gradu; et hac ratione dicitur prima veritas in cognoscendo. Deinde dicere potest actualem conformitatem inter cognitionem Dei et rem cognitam; et hoc supponit quidem praedictam perfectionem, non vero addit novam sed connotat tantum obiectum ita se habere in se sicut cognoscitur.

Responsiones ad argumenta posterioris opinionis

18. Ad fundamentum contrariae sententiae respondetur illo argumento recte probari veritatem praeter totam perfectionem realem et intrinsecam cognitionis connotare et consignificare concomitantiam obiecti, non tamen propriam relationem consurgentem ex coexistentia cognitionis et obiecti, ut satis declaratum est. Dices, si hoc argumentum in praesenti non est efficax ad inferendam relationem, nullum relinqui sufficiens ad probandas relationes reales, praesertim quae in unitate fundari dicuntur ut relationes similitudinis, aequalitatis, et similes; nam, licet mutato alio extremo, dicatur mutari similitudo, dici potest non inde variari relationem aliquam, sed solam denominationem ortam ex coexistentia utriusque extremi. Respondetur argumentum hoc pertinere

ad praedicamentum *ad aliquid*, de quo postea dicturi sumus; nunc duo dicenda videntur: unum est talem argumentandi modum non esse sufficientem ad inferendam relationem realem quae sit modus ex natura rei distinctus a fundamento et termino eius et quasi medium quid inter illa, ut argumentum (sententia mea) convincit; unde, quidquid sit de talibus relationibus, negari non potest quin prius natura quam illae insurgant, intelligantur simul existentia fundamentum et terminus, in quibus est fundamentalis unitas seu convenientia. Unde secundo dicitur, esto demus insurgere relationem aliquam inter cognitionem et obiectum, quando in altero est sufficiens fundamentum et in altero sufficiens ratio terminandi, tamen ad rationem veritatis formaliter non esse necessariam, sed sufficere id quod in utroque extremo antecedere intelligitur ad talem relationem; sicut etiam sufficit, quandocumque extrema talia sunt ut non possint fundare nec terminare relationem realem; et sane probabilissimum est hanc relationem nunquam esse realem, ut iam dicam.

19. Unde ad primam confirmationem concedo, generatim loquendo, veritatem de qua agimus, secundum id totum quod includit non esse de essentia actus cognitionis; non tamen inde fit esse aliquod accidens intrinsecum et inhaerens ipsi actui, sed solum praeter entitatem et intrinsecam perfectionem actus connotare aliquid aliud extrinsecum sine quo veritatis ratio non subsistit, ratione cuius potest interdum veritas actus variari, quamvis actus ipse in se intrinsece non mutetur; et tunc se habet veritas ad modum accidentis separabilis seu quinti praedicabilis ratione extrinseci connotati variabilis. In his vero actibus qui habent inseparabilem et indefectibilem veritatem, perfectio illa unde oritur huiusmodi necessaria coniunctio cum veritate quae a nobis radicalis veritas dicta est, nullo modo est accidens sed essentialis proprietas talis actus; veritas autem formalis se habet in his ad modum proprietatis inseparabilis.

20. Ad secundam confirmationem primo iam responsum est quod, licet conformitas possit formalissime pro relatione sumi, tamen etiam potest accipi pro concomitantia illorum extremorum inter quae fingitur illa relatio, prout ordine naturae antecedit talem relationem et huiusmodi conformitatem ostendimus sufficere ad rationem veritatis. Quocirca nihil ad explicandam veritatis essentiam refert controversia de illa relatione, an sit semper realis vel semper rationis, vel interdum realis, interdum autem rationis; nam, quidquid de hoc sit, veritas ipsa antecedit talem relationem. Et sine dubio verum est talem relationem non semper esse realem ut recte probat argumentum de veritate scientiae divinae et de veritate cognitionis circa obiecta non existentia; et hoc satis est ut intelligamus propriam relationem non esse necessariam ad rationem veritatis; quia nec realis necessaria est, ut patet ex dictis, nec rationis, quia haec non est proprie, nisi dum cogitatur seu fingitur. Adde autem ulterius, nunquam consequi relationem realem in actu cognitionis praecise ex illa conformitate quae ad veritatem necessaria est; quia illa conformitas non consistit in vera ac propria similitudine formali, sed solum in quadam proportionem et intentionali repraesentatione, ratione cuius ita res percipitur sicut est, quod magis ex sequentibus fiet manifestum.

SECTIO III

UTRUM VERITAS COGNITIONIS SIT SOLUM IN COMPOSITIONE ET DIVISIONE, VEL ETIAM IN SIMPLICIBUS CONCEPTIBUS

1. Communis sententia esse videtur veritatem cognitionis proprie et in rigore loquendo solum esse in compositione et divisione intellectus et non in actibus eius simplicibus. Ita sentit Caietan., I, q. 16, a. 2; et ibi aliqui thomistae; Hervaeus. Quodl. III, q. 1, a. 2 et 3; Durand., In II, dist. 16, q. 5, n. 14; et videtur esse opinio D. Thomae ibi, sic enim scribit: *Proprie loquendo, veritas est in intellectu componente et dividente, non autem in sensu neque in intellectu cognoscente quod quid est.* Similia habet I cont. Gent. c. 59, et q. 1 de Verit., a. 3. Et videtur id sumpsisse ex Aristot., I de Interpretat. c. 1 et 3, ubi ait *verum et falsum in compositione divisioneque consistere.* Similia habet III de Anima, c. 6, ubi ait *in indivisibili mentis conceptione falsitatem non esse.* Ubi autem falsitas esse non potest nec veritas esse potest; nam opposita circa idem nata sunt esse. Unde concludit Aristoteles: *At in quibus et falsitas iam et veritas inest, in hisce compositio quaedam iam est conceptuum intellectus;* et IX Metaph., c. ult., et lib. VI, c. 2, dicit *veritatem solum esse in intellectu, quia tantum in illo est compositio et divisio.*

2. Ratione potest haec sententia fundari, primo quia in vocibus non est veritas et falsitas in significando, nisi in oratione complexa qua significamus hoc esse vel non esse, non autem in

prolatione vocum incomplexarum; ergo idem iudicandum est de veritate in cognoscendo respectu conceptuum mentis, quod, scilicet, non sit in incomplexis ac simplicibus conceptibus sed in his tantum quibus componendo cognoscimus ac iudicamus hoc esse vel non esse. Probatur consequentia, quia voces sunt signa conceptuum et quidquid veritatis vel falsitatis est in conceptu, potest esse in voce ut in signo. Quae tota ratio sumpta est ex Aristot., I de Interpret., c. 1.

3. Secundo, quia, si in simplici conceptione est veritas, vel omnis conceptus simplex est verus et nunquam falsus, vel interdum est verus, interdum falsus, vel semper est verus et falsus respectu diversorum; nullum autem istorum potest dici probabiliter; ergo neque etiam potest veritas simplici conceptioni attribui. Minor declaratur quoad singulas partes. Primo enim, si in simplici conceptu potest esse veritas, nulla ratio fingi potest cur non possit in eodem esse falsitas; nam, ut dicebam, contraria circa idem versantur; ergo, quamvis conceptus simplex possit esse verus, non ideo omnis talis conceptus erit verus; quin potius, ex eodem principio inferre licet aliquando posse esse falsum. Et confirmatur ac declaratur exemplo, nam si conceptus simplex ac proprius veri auri verus est, ergo, si aurichalcum ut verum aurum simpliciter concipiatur, conceptus ille falsus erit. Deinde si hoc concedatur, scilicet, aliquem conceptum simplicem posse esse falsum respectu alicuius, probo necessario debere esse verum respectu alterius; quia impossibile est dari conceptum intellectus qui non habeat aliquod proprium obiectum quod repraesentet; ergo, si ad illud comparetur, non potest non esse verus conceptus talis obiecti, quia necesse est ut naturaliter illud repraesentet; non potest autem illud naturaliter repraesentare nisi intentionaliter sit illi conformis; si autem est conformis, est etiam verus, quia veritas nihil aliud est quam conformitas intellectus ad rem. Ut in exemplo adducto, quamvis conceptus aurichalci respectu auri falsus existimetur, tamen respectu aurichalci verus conceptus illius est. Immo nullum potest esse obiectum ita fictum et impossibile quin conceptus illius ut sic verus sit, ut conceptus chymaerae, vel hippocentauri, etiamsi dici possit falsus conceptus veri aut possibilis animalis, tamen respectu chymaerae aut hippocentauri est verus conceptus eius. Denique, si hac de causa dicatur idem conceptus verus esse et falsus respectu diversorum, sequitur in omnibus conceptibus esse falsitatem aliquam, quod est ab omni veritate alienum; alioqui etiam in divino conceptu esset falsitas. Item, quis dicat imaginem Christi Domini, hoc ipso quod est vera imago eius, esse falsam imaginem Antichristi?

4. Dices: sicut eadem res hoc ipso quod uni est similis, est dissimilis alteri, ita nullum est inconueniens quod idem conceptus sit verus et falsus respectu diversorum. Respondetur potius hoc argumento declarari veritatem vel falsitatem cognitionis non consistere in simplici similitudine vel dissimilitudine, sed in aliqua alia comparatione seu compositione per quam rei attribuitur proprius conceptus eius, vel alienus; ut in adducto exemplo, in concipiendo aurichalco non potest esse falsitas, sed in attribuendo rei sic conceptae naturam veri auri. Et confirmatur ac declaratur quia aliud est non cognoscere rem aliquam, aliud falli in cognitione eius; qui autem concipit simplici ac vero conceptu rem unam, quamvis ex vi illius non concipiat alias res dissimiles, tamen non fallitur in conceptione earum; quia neque illas concipit, neque aliquid alienum eis attribuit; ergo conceptus simplex et proprius unius rei non potest dici falsus conceptus aliarum rerum eo quod illas non repraesentet, et eadem ratione non poterit dici verus ex sola simplici repraesentatione sui obiecti. Et confirmatur tandem, quia alias in sola specie intelligibili posset esse veritas; quia etiam illa simpliciter repraesentat, et in repraesentatione eius poterit intelligi conformitas quaedam ad rem repraesentatam; consequens autem est falsum, quia in sola specie intelligibili ut sic non est cognitio; ergo neque veritas esse potest.

Secunda sententia

5. Aliorum nihilominus opinio est veritatem cognitionis non tantum in compositione et divisione, sed etiam in simplicibus mentis conceptibus reperiri. Quam opinionem tenet Ferrar., I cont. Gent., c. 59 et 60; idemque sentit Capreol., In I, dist. 19, q. 3, a. 1, concl. 3; Soncin., VI Metaph., c. 2, q. 17; Aegid., Quodl. IV, q. 7; Fonseca, lib. IV Metaph., c. 2, q. 6, sect. 4. Et probari potest primo ex Arist., III de Anima, c. 6, in fine, ubi D. Thom., lect. 11, ait *quod licet intelligibile incomplexum non sit neque verum neque falsum, intellectus tamen intelligendo ipsum verus est, in quantum adaequatur rei intellectae*. Et ita exponit Arist., ibid. dicentem, *intellectum, qui est ipsius quid est ex ipso quid erat esse, verum esse, etiamsi non aliquid de aliquo*, supple, enuntiet vel affirmet. Et confirmatur exemplo quod ibidem adducit Aristoteles, quia ipsemet dixerat, II de

Anima, c. 6, sensum in cognitione proprii sensibilis verum esse; constat autem in sensu tantum esse simplicem actum seu cognitionem; ergo multo magis in simplici cognitione intellectus erit veritas. Item, lib. IX Metaph., c. 7, text. 21 et 22, ubi id etiam D. Thom. notat, lect. 11, dicens, *in simplicibus esse veritatem, per hoc quod cognoscitur res secundum propriam quidditatem*. Ratione confirmatur haec sententia, quia ut per simplicem conceptum res concipiatur, necesse est ut sit aliqua conformitas conceptus ad rem in repraesentando, propter quod dixit Arist., III de Anima, c. 8, animam intelligendo fieri omnia, quia per repraesentationem omnibus conformatur; ergo illa conformitas est quaedam veritas, nam illi convenit definitio veritatis.

6. Secundo in intellectu divino et angelico est perfectissima veritas, et tamen in eis non est compositio neque divisio; ergo etiam in nostro intellectu simpliciter cognoscente potest esse veritas. Dicitur fortasse ex D. Thom., I, q. 16, a. 5, ad 1, et I cont. Gent., c. 59, quamvis Deus simpliciter cognoscat, tamen illo actu simplici iudicare ita esse vel non esse, quod nos complexe iudicamus. Sed contra hoc obiicitur ex eodem D. Thoma eodem c. 59, lib. I cont. Gent., nam etiam nos per simplicem conceptionem iudicamus aliquid de re, ita ut simplex aliquis conceptus virtute contineat quiddam per conceptum complexum seu per compositionem iudicatur. Ut quando concipio hominem sub conceptu distincto animalis rationalis, et hunc apprehendo ut quidditatem hominis, ibi virtute iudico hominem esse animal rationale et illa simplex conceptio virtute continet totum id quod per hanc enuntiationem significatur; ergo erit etiam veritas propria in illo simplici conceptu. Tertio, omnis res quae est conformis et adaequata suae mensurae suisque principiis habet propriam veritatem; sed in conceptu simplici est conformitas ad obiectum tamquam ad suam mensuram et principium, cui debet conformari; est ergo in eo veritas quae non est alia quam veritas cognitionis, quandoquidem illa est conformitas cognitionis.

Duo certa ex dictis opinionibus colliguntur

7. Fundamenta harum opinionum duo convincere videntur. Unum est veritatem aliquam reperiri in simplici mentis conceptione, neque solum mentis sed etiam sensuum. Alterum est veritatem aliquam propria et speciali ratione reperiri in compositione intellectus quae in simplici notitia intellectus non reperitur. Et primum quidem constat primo ex adductis testimoniis Aristot. et D. Thom., et ex eodem D. Thom., I, q. 16, a. 2 et seq., et I cont. Gent., c. 59, et aliis locis quae ibi Ferrar. adducit. Secundo, ex communi modo loquendi; recte enim dicimus eum formare verum conceptum hominis qui illum tamquam rationale animal apprehendit, et sic de conceptibus aliarum rerum. Tertio, quia hi conceptus mentis sunt res quaedam seu qualitates; si ergo in aliis rebus est veritas, ut infra ostendemus, etiam in his conceptibus veritatem esse necesse est; unde, sicut dicitur verum aurum quod propriam habet auri naturam, ita dicitur verus auri conceptus qui habet entitatem commensuratam vero auro in repraesentando intentionaliter, et simile est de reliquis. Atque hinc etiam constat quae vel qualis sit haec veritas quae in simplici mentis notitia reperitur; nihil enim aliud est quam veritas ipsa transcendentalis, his entibus accommodata. Nam, si veritas quam vocant in essendo est adaequata passio entis, ut dicemus, in unoquoque ente iuxta modum naturae suae reperietur; ergo et in his entibus quae sunt simplices conceptus mentis. Unde, quia esse proprium horum conceptuum est esse cognitionis et consequenter formaliter reddere cognoscentem eum cui insunt, ideo veritas talis conceptus est etiam veritas cognitionis.

8. *Veritas speciali modo in compositione et divisione.*— Secundum, scilicet, in compositione et divisione speciali modo veritatem et falsitatem reperiri probatur. Non enim sine causa Aristoteles in locis citatis specialiter dixit veritatem et falsitatem in sola mentis compositione reperiri; cum enim hoc verum esse non possit de omni veritate et falsitate, ut ex priori puncto constat, necesse est ut aliquo proprio et peculiari modo veritas sit in huiusmodi compositione, ut doctrina etiam Aristotelis vera sit. Et ita plane sensit D. Thomas in eisdem locis citatis, praesertim in prima parte. Secundo, hoc constat ex communi modo sentiendi et loquendi; quia tunc aliquis censetur veram rei cognitionem habere quando cognoscit et iudicat ita esse vel non esse sicut est vel non est in re, quod homines non facimus nisi componendo aut dividendo. Unde, sicut in loquendo veritas vel falsitas singulari modo est in propositionibus quia non censetur aliquis verum dicere vel falsum donec propositionem enuntiet, ita etiam in mente erit speciali modo veritas et falsitas in compositione et divisione. Tertio idem potest a contrario declarari, quia falsitas proprie non reperitur in simplici conceptu mentis, sed in compositione aut divisione, ut disputatione

sequenti latius exponam; ergo signum est veritatem etiam, cui falsitas et deceptio opponitur, speciali modo in cognitione composita reperiri.

Punctus difficultatis et varii modi expediendi illum

9. Difficultas autem est in explicando quisnam sit hic specialis modus quo veritas dicitur in compositione reperiri. Quidam enim contenti sunt dicendo veritatem complexam reperiri tantum in compositione, incomplexam vero in simplici notitia. Sed hoc nihil est dictu, neque rem explicat; nam eadem ratione dici posset veritatem speciali modo reperiri in simplici notitia, quia incomplexa tantum in illa reperitur. Item, quia ex hoc non habetur quod veritas sit aliter in cognitione composita, formaliter loquendo, quam in aliis rebus, sed solum quasi materialiter, quod sit in illa modo illi accommodato; hoc autem commune est omnibus aliis rebus; ergo propter hanc solam causam non erat cur veritas cognitionis speciali modo soli compositioni tribueretur. Assumptum declaratur exemplis, nam etiam veritas aliter est in homine, verbi gratia, quam in angelo, nam in homine est veritas per compositionem (loquor de veritate entitativa), in angelo autem est veritas simplex, in homine est materialis, in angelo vero immaterialis, et simile est in caeteris entibus; singula enim sunt vera veritate sibi accommodata, et tamen non propterea dicitur veritas speciali modo esse in uno magis quam in aliis; sed absolute dicitur communis omnibus communitate transcendentali; ergo, si in compositione mentis nihil aliud singulare reperitur nisi hoc solum quod sicut esse talis cognitionis compositum est, ita et veritas eius complexa est, non est cur dicatur veritas singulari titulo in sola compositione reperiri.

10. Alii ergo respondent in simplici notitia reperiri veritatem, non autem falsitatem, saltem regulariter et per se loquendo; in compositione autem et divisione indifferenter reperiri veritatem et falsitatem et ideo specialiter asseruisse Aristot. in sola compositione et divisione veritatem et falsitatem reperiri. Sed hoc neque rem ipsam, neque Aristotelis locutionem satis declarat. Nam, si veritas ita reperitur in simplici conceptu ut in eo non reperiat falsitas, in compositione autem indifferenter veritas et falsitas reperitur, potius dicendum fuisset veritatem esse quodammodo propriam simplicium conceptuum, falsitatem autem in sola compositione reperiri, vel ad summum dicendum esset compositionem esse indifferentem ad veritatem et falsitatem, non autem quod sit veluti proprium utriusque susceptivum. Ac denique (ut dicebam) hoc ipsum, scilicet, in simplici apprehensione esse veritatem talis rationis cui nulla opponatur falsitas in tali subiecto, in compositione autem reperiri veritatem cui falsitas opposita inesse potest, indicat veritatem esse speciali modo in compositione; nam illud prius commune est omni veritati in essendo, ut inferius dicam; quis autem sit hic specialis modus veritatis non declaratur per solam illam indifferentiam.

11. Aliter dici solet ideo veritatem vel falsitatem specialiter attribui compositioni et divisioni, quia secundum eam dicimur vere sentire vel falli, quod non proprie dicimur ratione conceptuum simplicium. Sed hoc quidem (ut supra etiam argumentabar) indicium est a posteriori esse singulari modo in compositione et divisione veritatem et falsitatem, non tamen a priori rem declarat, in quo, scilicet, hic modus consistat. Non enim ideo compositio vera vel falsa est quia secundum eam nos vere vel falso sentimus, sed potius e contrario, quia illa vera vel falsa est, ideo secundum eam nos vere vel falso sentimus; est enim ipsa compositio forma, quae sicut suum esse ita et proprietates suas nobis communicat.

Hac super re D. Thomae doctrina expenditur

12. D. Thomas igitur, I, q. 16, a. 2, rem hanc declarans dicit veritatem singulariter tribui compositioni et divisioni, quia per hanc solam operationem est veritas in intellectu tamquam in cognoscente veritatem ipsam. Itaque significat per simplicem notitiam esse veritatem in intellectu, solum ut in cognoscente rem tali notitia apprehensam, non vero tamquam in cognoscente veritatem ipsam; per compositionem autem esse veritatem in intellectu, non solum tamquam in cognoscente rem, sed etiam tamquam in cognoscente ipsam veritatem. Nam veritas in conformitate consistit. Dum autem intellectus componit, comparat rem ut simpliciter conceptam uno modo ad esse ipsius rei, et cognoscit conformitatem quam inter se habent, et ideo non solum rem sed etiam veritatem cognoscit, eamque ob causam dicitur veritas esse singulari modo in compositione et divisione. Et hoc idem est quod alii dicunt veritatem esse subjective quidem non solum in compositione, sed etiam in simplici notitia, obiective autem esse tantum in compositione et divisione.

13. Sed haec responsio non parvam habet difficultatem, quia vel est sermo de notitiis directis aut de reflexis. Si de directis, non est verum in compositione et divisione directa esse obiective veritatem et multo minus falsitatem. Neque etiam verum est intellectum componendo et dividendo non solum concipere rem sed etiam veritatem suam. Probat, quia quando intellectus componit hominem esse album et hoc directe cognoscit, non comparat conceptum suum ad aliquam rem, nec rem ad conceptum ut veritatem cognoscat, sed solum comparat unam rem ad aliam, ut cognoscat coniunctionem earum inter se, quod est componere; ergo. Unde fallax videtur ille argumentandi modus, ut quia intellectus tunc comparat unum ad aliud, ideo dicatur comparare et cognoscere conformitatem in qua veritas consistit, quia non comparat conceptum formalem ad rem nec rem ad conceptum, sed comparat rem conceptam ad aliam vel ad seipsam. Unde non fit ut per talem compositionem cognoscat veritatem, sed solum illud esse rei quod fundat veritatem, iuxta illud Aristotelis: Ex eo quod res est vel non est, opinio vera vel falsa est; quod esse formaliter non est veritas quamvis causet veritatem in intellectu, ut dixit idem D. Thomas dict. q. 16, a. 1, ad 3. Et confirmatur, nam aliud est quando intellectus componendo dicit: Homo est albus, aliud vero quando dicit: Hominem esse album est verum; haec enim posterior compositio est reflexa et ideo in illa est obiective veritas, quia formaliter per illam cognoscitur. At vero prior conceptio est tantum directa, et non habet idem obiectum quod posterior; ergo per illam non cognoscitur formaliter veritas, neque in illa est obiective.

14. Si autem dicatur sermonem esse de cognitione reflexa, sequitur primo non esse in universum verum quod Aristoteles ait veritatem et falsitatem in compositione et divisione reperiri; consequens autem est falsum, quia, sicut enuntiatio omnis vocalis vera vel falsa est, ita et mentalis compositio vel divisio. Unde per omnem illam aut vere aut falso sentimus. Secundo sequitur nullam esse differentiam, quia etiam per simplicem notitiam reflexam potest veritas formaliter ac vere concipi; sicut enim simpliciter concipimus quid est homo, ita etiam simpliciter concipere possumus quid est veritas et per simplicem conceptum possumus concipere conformitatem inter conceptum et rem per modum cuiusdam relationis; tunc ergo erit etiam veritas obiective in simplici notitia; nulla ergo est praedicta differentia.

15. Responderi potest doctrinam D. Thomae intelligendam esse de compositione et divisione quae fit per directam cognitionem, nam certum est in omni tali compositione propriam veritatem vel falsitatem reperiri. Ad obiectionem autem contra hoc factam, si vera esset sententia Durandi quod veritas est conformitas rei prout est in esse obiectivo intellectus ad seipsam prout est in re, facilis esset responsio dicendo intellectum, quando componit, comparare conceptum obiectivum unius rei ad aliam vel ad seipsam aliter seu prius conceptam; atque ita cognoscere conformitatem inter illa, et ideo dici cognoscere veritatem. Atque hoc modo videtur declarasse hanc rem D. Thomas, I cont. Gent., c. 59, in 1 ratione, dicens: *Cum veritas intellectus sit adaequatio intellectus et rei, secundum quod intellectus dicit esse quod est vel non esse quod non est, ad id in intellectu veritas pertinet quod intellectus dicit, non ad operationem qua id dicit; non enim ad veritatem intellectus exigitur ut ipsum intelligere rei adaequetur, cum res interdum sit materialis, intelligere vero immateriale, sed illud quod intellectus intelligendo dicit et cognoscit oportet esse rei aequatum, scilicet, ut ita in re sit, sicut intellectus dicit.* Iuxta hanc ergo interpretationem facile intelligitur per directam cognitionem compositivam cognosci conformitatem, in qua veritas consistit.

16. Sed haec responsio, si aliud non addatur, nobis satisfacere non potest. Primo quia sententia illa Durandi a nobis supra reiecta est, neque est verisimile D. Thomam in citatis verbis eum sensum intendisse, ut patet ex ratione quam adducit, *quod non oportet ut intelligere rei adaequetur; quia interdum res est materialis et intelligere immateriale.* Ubi constat aperte loqui de intelligere, quantum ad convenientiam quam habet cum re intellecta in esse entis et conditionibus eius, et non de convenientia quam habet in ratione repraesentantis et repraesentati. Et ita Ferr. ibi, distinguens inter intelligere et conceptum seu verbum mentis, et existimans intelligere non esse repraesentativum rei, conceptum autem seu verbum repraesentare illam, exponit D. Thomam loqui de conceptu ipso seu verbo et in illo constituere conformitatem seu veritatem, non in ipso intelligere. Ego autem existimo, si proprie loquamur, intelligere formaliter fieri per ipsum verbum seu conceptum ut informantem intellectum, et ideo non posse verbum ut verbum esse conforme in

repraesentando rei cuius est verbum, quin etiam intellectus, quatenus per verbum formaliter intelligit, fiat eidem rei conformis. D. Thomas ergo non potuit excludere hanc conformitatem in ratione repraesentandi, sed tantum conformitatem in essendo. In eodem ergo sensu intelligendum est quod paulo superius ait: *veritatem pertinere ad id quod intellectus dicit, non ad operationem qua id dicit*. Sensus enim est veritatem non pertinere ad illam operationem quasi materialiter sumptam, ut est qualitas quaedam spiritualis, sed formaliter quatenus refert intellectui rem quae per illam dicitur seu quatenus in esse repraesentativo continet rem cognitam.

17. Secundo, non recte applicatur illa sententia ad praesentem difficultatem explicandam, quia quando intellectus componit, vel ex parte praedicati enuntiat rem ut est in se vel ut obiective conceptam. Si primum dicatur, ergo per illam comparisonem non cognoscit conformitatem rei, ut obiective conceptae, ad seipsam ut est in se, in qua veritas consistere dicebatur, et ita non cognoscet veritatem. Si vero dicatur secundum, ergo etiam ex parte subiecti non fit comparatio ad rem prout est in se, sed prout obiective conceptam, quia non est maior ratio de praedicato quam de subiecto; utrumque enim comparat intellectus, prout ab ipso conceptum est, ita ut compositio sit quasi collatio quaedam simplicium conceptuum obiectivorum et cognitio coniunctionis quam in se habent; ergo neque hoc modo concipitur veritas prout a Durando explicatur, quia non cognoscitur conformitas rei in esse obiectivo ad seipsam in re, sed conformitas, vel identitas, vel unio inter unam et alteram rem prout utraque est in esse obiectivo. Tertio, multo minus potest ille modus ad falsitatem applicari; nam, quando per compositionem unum de alio falso affirmatur, non cognoscitur difformitas quae est inter illa, sed potius cognoscitur seu concipitur conformitas quae non est in re; ergo tunc falsitas non est obiective in tali cognitione seu compositione intellectus.

Mens D. Thomae et res ipsa iuxta illam explicatur

18. Dicendum ergo est non esse mentem D. Thomas, quando intellectus componit vel dividit formaliter et in actu signato (ut bene Caietanus ibi distinxit) cognoscere veritatem et conformitatem illam in qua veritas formaliter consistit; hoc enim sensu verificari id non posse obiectio facta convincit. Intelligit ergo D. Thomas quando intellectus componit aut dividit, in actu exercito cognoscere id in quo veritas consistit et consequenter affirmare vel negare veritatem ipsam seu falsitatem. Et hac speciali ratione dici veritatem esse proprie in compositione et divisione. Quid autem sit in actu exercito veritatem cognoscere seu affirmare ita potest declarari: nam intellectus noster per unum simplicem conceptum non concipit adaequate, neque exhaurit distincte et clare rem conceptam, sicut faciunt Deus vel angeli, et ideo postquam aliquo modo confuse et inadaequate illam concepit ut illam distincte et adaequate cognoscat, illi attribuit plura praedicata sive re sive ratione tantum distincta. Sicut autem de vocibus Arist. dixit quia res non possumus adducere ad scholas, utimur terminis pro rebus, ideoque quando affirmamus unam rem de alia, id exterius non facimus, nisi mediante voce significante et quatenus significans est, ita quando mente unum de alio affirmamus, quamvis praecipue intendamus rem de re affirmare, id tamen non facimus nisi per conceptus quatenus naturaliter nobis repraesentant res. Atque hinc fit ut, dum componimus unam rem conceptam cum alia vel cum ipsamet alio modo concepta, comparando rem ipsam simul in actu exercito comparemus conceptum nostrum ut repraesentantem illam rem. Ut, verbi gratia, quando intellectus componendo dicit hominem esse album, formaliter et directe cognoscit identitatem vel coniunctionem quam album habet cum homine; simul tamen in actu exercito ipso cognoscit conceptum albi aliquo modo continere sub se hominem et repraesentare illum et consequenter esse illi aliquo modo conformem. Atque ita dum mens affirmat hominem esse album, in actu exercito affirmat veritatem seu hoc esse verum, quia dum affirmat album inesse homini affirmat conceptum albi veram aliquam conformitatem habere cum homine. Et hoc sensu dixit D. Thomas, dict. a. 2, *intellectum cognoscere conformitatem sui ad rem intelligibilem, quando iudicat rem ita se habere sicut est forma quam de re apprehendit, quod facit componendo et dividendo*; non quod, quando intellectus componit iudicet ita se habere rem, sicut est forma quae formaliter seu inhaesive est in intellectu, sed quod iudicet ita se habere sicut est forma apprehensa per intellectum, et consequenter in actu exercito iudicet ita se habere rem sicut est forma seu conceptus formaliter repraesentans in intellectu, quia conceptus formalis. ut repraesentans, tamquam unum quid censetur cum re repraesentata et quia intellectus non comparat rem repraesentatam nisi ut a se conceptam. Hoc ergo modo recte intelligitur cur veritas dicatur

specialiter esse in intellectu nostro cognoscente media compositione et divisione; nam per simplices conceptus nullo modo cognoscit intellectus conformitatem, unde nec proprie affirmat aut sentit veritatem, sicut facit quando simplices conceptus componit. Unde, licet tam compositio quam simplex apprehensio rerum sit absolute cognitio directa, tamen si compositionem ad simplicem apprehensionem comparemus, quodammodo est quasi reflexiva supra illam veluti in ipso exercitio, quia per compositionem fit collatio inter simplices conceptus, ratione cuius est veritas in illa, praedicto speciali modo.

Solvuntur oppositae rationes

19. Et per haec patet responsio ad fundamenta praedictarum opinionum, quas non existimamus inter se contrarias si recte intelligantur, ut exposuimus, et ipsimet auctores revera exponunt, ut aperte constat ex D. Thoma et Caiet. supra. Ferrar. vero, qui Caietano opponitur, vel eum et divum Thomam intelligere noluit, vel solum verbis diversis rem eandem explicat. Fundamenta igitur utriusque opinionis, quatenus illas in vero sensu confirmant, admittenda sunt; declarandum vero superest quomodo in alio sensu eis non repugnent. Ad testimonia itaque Aristotelis priori loco adducta respondetur ibi loqui Aristotelem de veritate existente in intellectu nostro ut cognoscente aliquo modo veritatem ipsam. Unde ad primam rationem respondetur eadem proportionem esse de vocibus loquendum qua de conceptibus; nam in simplici et incompleta voce est veritas signi tamquam in habente illam ad modum veritatis transcendentalis seu in essendo; nam haec vox *homo* et significat verum hominem et potest dici verum signum hominis; tamen in voce simplici non est veritas tamquam in significante veritatem quomodo est in enuntiatione composita, quae dum significat hoc esse illud, significat consequenter et quasi in actu exercitio conformitatem et veritatem, sicut de conceptibus explicatum est. Ad secundum, quod tangit materiam de falsitate, dicetur clarius disputatione sequenti. Nunc respondetur, ex tribus membris ibi enumeratis illud esse eligendum quo dicitur simplices conceptus ita esse veros ut non sint proprie falsi, ut argumenta ibi facta satis probant, Neque vero necesse est ut in omni subiecto ubi potest esse unum oppositorum, possit etiam esse aliud. Praesertim quia cum veritas alio modo sit in simplici apprehensione quam in compositione, ea ratione fieri potest ut ea veritas talis sit quae non habeat falsitatem oppositam. Cur autem hoc ita sit, et cur potius veritas compositionis possit habere propriam falsitatem oppositam patebit ex dicendis. Quod autem in ultima confirmatione tangitur de specie intelligibili declarabitur statim. Ad fundamenta secundae sententiae nihil addere oportet; solum enim probant in simplici conceptione esse veritatem tamquam in habente, non tamquam in cognoscente. Solum circa secundum oportet ex dictis notare non esse eandem rationem de simplici cognitione Dei aut angelorum; illi enim simplici conceptu perfecte iudicant de re et quod ita se habeat sicut cognoscitur, seu quod ei insit id quod de ea iudicatur et cognoscitur. Immo illud iudicium simplex tale est (praesertim si sit sermo de divino), ut per illud perfectissime etiam cognoscatur omnis conformitas quae esse potest inter ipsum et rem cognitam, et ideo non est simile de illa simplici cognitione.

SECTIO IV

AN VERITAS COGNITIONIS SEU INTELLECTUS IN EO NON SIT DONEC IUDICET

1. Ante iudicium intelligi possunt in intellectu vis ipsa intelligendi, species intelligibilis, sub qua reliquos habitus comprehendo, ipse actus cognitionis prout est in fieri et apprehensio ipsa. Dubitari ergo potest primo an haec veritas dici possit esse in specie intelligibili, vel in actu, vel in conceptu, vel in habitu, aut ipsa vi intelligendi. Nam D. Thomas, I cont. Gent., c. 59, ratione 1, in verbis supra citatis significat tantum esse in conceptu seu verbo mentis, ubi Ferr. ita illum intelligit, et addit non esse in actu intelligendi, quia non est imago nec repraesentat obiectum. Unde infert prius ordine naturae esse veritatem in intellectu quam intellectus cognoscat rem per conceptum repraesentatam, quia prius ordine naturae actio intellectus terminatur ad conceptum quam cognoscat rem in illo repraesentatam. Quo sensu videtur dixisse D. Thomas, q. 1 De Verit., a. 1, *cognitionem esse veritatis effectum*. De specie vero intelligibili ait in illa esse veritatem quatenus illa etiam repraesentat obiectum et secundum illam repraesentationem habet conformitatem cum illo, imperfecto tamen modo, quatenus repraesentatio speciei imperfecta est et quatenus habitus ad actum ut imperfectum ad perfectum comparatur. De ipsa autem vi intelligendi et habitu eius

iudicativo et qui tenet se ex parte potentiae, nihil dicit; tamen consequenter dicturus etiam esset in eis non esse veritatem, quia non repraesentant obiectum.

2. Sed nobis supponendum est hic solum esse sermonem de veritate cognitionis. Credimus autem cognitionem fieri formaliter per conceptum seu verbum mentis ut informantem ipsum intellectum; conceptum autem seu verbum mentis in re ipsa non distingui ab actu intelligendi quatenus est aliquid factum ab intellectu seu qualitas in facto esse; intellectionem vero, quatenus est actio in fieri, distingui modaliter a verbo sicut distingui solet actio vel dependentia a termino. Cum ergo cognitio simpliciter significet actualem cognitionem, veritas cognitionis absolute ac simpliciter est in conceptu seu verbo aut actu intelligendi in facto esse, quia haec omnia idem sunt et significant formam qua intellectus fit actu cognoscens, ac si diceremus veritatem calidi ut sic in calore esse. In actione autem intelligendi ut sic non est quidem veritas cognitionis, quia illa actio non est cognitio simpliciter sed via ad cognitionem; tamen, eo modo quo est, habet suam veritatem, sicut calefactio, quamvis veritatem caloris non habeat, habet tamen veritatem calefactionis quia est vera tendentia ad calorem; sic enim actio intelligendi est etiam vera tendentia ad rei cognitionem. Et quamvis dicatur non repraesentare per modum formae, repraesentat tamen per modum viae, quia est tendentia ad veram repraesentationem; veritas ergo cognitionis dici potest esse in fieri in actu intelligendi ut actio est. In specie autem intelligibili non est veritas cognitionis nisi tamquam in principio et actu primo; est tamen in illa propria veritas entitativa, ratione cuius vera dicitur species intelligibilis talis obiecti. Ad quod nil refert quod species intelligibilis repraesentet formaliter ut imago, vel tantum effective et virtualiter ut semen obiecti, quia quacumque ratione repraesentet, secundum eam habere potest suam veritatem per debitam commensurationem ad tale obiectum, sicut semen hominis non habet quidem in se veritatem humanae naturae nisi virtualiter seu instrumentaliter, habet tamen veritatem humani seminis secundum debitam proportionem et habitudinem ad talem naturam vel actionem. Quo etiam fit ut vis intelligendi seu lumen intellectus aut habitus illud perficiens, formaliter ac proprie non habeant per se veritatem cognitionis de qua agimus, ut per se constat; habeant tamen suam accommodatam veritatem quae radicaliter dici potest veritas cognitionis, quatenus lumen intellectuale eatenus verum est quatenus de se inclinatur ad veram rei cognitionem; et idem est suo modo de habitu.

3. Ex quo tandem intelligitur falsum esse quod dicebatur, prius natura esse veritatem in conceptu mentis vel in intellectu per conceptum, quam intellectus actu intelligat, quia conceptus mentis seu verbum non prius natura est quam insit intellectui; non fit enim nisi per educationem de potentia eius et ideo non fit in aliquo signo naturae in quo non uniatur intellectui, ut possit intellectus per modum potentiae activae et receptivae ad illius productionem concurrere; ergo non prius natura verbum habet veritatem quam illam formaliter communicet intellectui; ergo nec prius natura est in eo veritas quam intellectus sit actu cognoscens. Patet ultima consequentia, quia non aliter constituitur intellectus actu cognoscens nisi per informationem verbi seu conceptus. Est ergo veritas cognitionis primo ac per se in intellectu actu cognoscente per verbum, conceptum seu actum in facto esse tamquam per formam qua actu cognoscit. Unde, quod D. Thomas dicto loco ait, q. 1 De Verit., a. 1, *cognitionem esse quemdam veritatis effectum*, intelligendum est aut de veritate fundamentali, quae est ipsum esse rei a quo ut obiecto habet cognitio ut vera sit, vel de veritate conformitatis, quae est per speciem intelligibilem, vel certe de effectu formali quem verus conceptus menti tribuit.

De notitia apprehensiva

4. Secundo, dubitari potest an veritas cognitionis sit in apprehensiva notitia vel tantum in iudicativa. Et ratio dubitandi esse potest quia simplex notitia tantum est apprehensiva, et tamen diximus in illa esse veritatem. Item in sensibus est veritas simplex, ut ex Aristotele supra diximus, et tamen in eis non est nisi apprehensiva cognitio. Tandem in compositione apprehensiva, etiamsi intellectus nesciat discernere et iudicare sitne in illa veritas an falsitas, nihilominus tamen alterutrum horum in tali apprehensione revera inest; nam, si propositio vocalis aut vera aut falsa necessario est, multo magis mentalis, etiam apprehensiva tantum. In contrarium autem est quia intellectus non denominatur verus aut falsus nisi quando iudicat. Quamvis enim ego apprehendam hanc propositionem *astra sunt paria*, si dubito et suspendo iudicium, nec falsus sum nec verus; ergo signum est in illa apprehensione nec veritatem esse nec falsitatem, alioqui verum vel falsum

denominaret. Unde ubi Aristot. ait, VI Metaph., c. 2, veritatem esse in mente, graece est vox *dianoia*, quae sententiam seu intelligentiam significat.

5. Respondetur veritatem cognitionis proprie esse in iudicio et quemlibet actum intellectus tantumdem huius veritatis participare quantum de iudicio participat. Nam si attente res spectetur, intellectus nihil vere cognoscit donec iudicet; ergo nec potest esse verus vel falsus in cognoscendo donec iudicet; ergo veritas cognitionis esse non potest nisi in iudicio. Antecedens manifestum est in cognitione compositiva; quando enim intellectus apprehendit compositionem et suspendit assensum, ideo est quia ignorat an revera illa extrema ita coniuncta sint in re sicut per compositionem apprehenduntur. Ut in dicto exemplo de apprehensione huius compositionis *astra sunt paria*, quamvis intellectus cognoscat aliquo modo quid sint astra et quis sit numerus par, ignorat tamen omnino an illa duo in re coniuncta sint et ideo, licet compositionem apprehendat, non iudicat; e contrario vero fieri non potest ut intellectus componat praedicatum cum subiecto actu cognoscendo eorum coniunctionem quam in re habent vel habere existimantur, quin iudicet ita esse vel non esse. Quia si totum hoc cognoscit, nihil est quod iudicium addere possit. Igitur iudicium compositionis in cognitione illa consistit qua cognoscitur praedicatum convenire subiecto, ratione cuius diximus supra cum D. Thoma veritatem esse in intellectu componente tamquam cognitum in cognoscente. Sic ergo veritas compositionis proprie solum est in notitia iudicativa.

6. Notitia autem simplex quae simplex apprehensio dici solet, in tantum est capax alicuius veritatis in quantum cognitio est et aliquam rationem iudicii participat. Nam, licet conceptio per simplices actus dici soleat simplex apprehensio quatenus potentia cognoscens format in se similitudinem rei et quodammodo illam ad se trahit, et ut distinguatur a proprio iudicio quod a nobis datur cum rem unam cum alia componimus vel eas dividimus, tamen quatenus illamet apprehensio est aliqua rei cognitio, est etiam aliquale iudicium quo implicite iudicatur res id esse quod de illa cognoscimus. Et hoc modo in tali apprehensione vel simplici cognitione rei includitur aliquo modo iudicium, quia cum illa apprehensio sit actus potentiae cognoscitivae, necessario debet per illam aliquid cognosci; quod autem cognoscitur, ea ratione iudicatur; nam quod iudicari non potest, ignoratur.

7. Quocirca ad priores rationes dubitandi respondetur in simplici apprehensione intellectus esse aliquale iudicium licet imperfectum, et secundum illud esse in eo actu veritatem cognitionis. Et idem est dicendum proportione servata de cognitione sensus; quando enim ovis concipit lupum et fugit, quamvis simplicem tantum actum habeat, tamen vere cognoscit illum ut inimicum et ita iudicat, quamvis imperfecto modo; et visus dum cognoscit hoc album, aliquo etiam modo iudicat hoc esse album. Quod si interdum intellectus vel imaginatio videntur aliquid simpliciter apprehendere nihil omnino iudicando, ut quando fingitur mons aureus aut chymera vel quid simile, tunc non apprehenditur aliquid ut vera res sed vel ut possibilis, saltem quoad illam figuram sub qua apprehenditur, vel ut imaginabilis seu significabilis per vocem; quo modo dicunt aliqui tunc magis apprehendi significationem vocis quam rem aliquam. Unde tunc solum cognoscitur id quod consurgeret si hae vel illae partes coniungerentur, et ita hoc ipsum aliquo modo iudicatur et eodem modo est aequalis veritas simplex in huiusmodi apprehensione, quia revera illud obiectum tale apprehenditur vel cognoscitur quale consurgeret si partes illae in re copularentur.

8. Unde ad aliam partem de compositione apprehensiva respondetur imprimis huiusmodi compositiones mentales quae sunt absque iudicio regulariter fieri per conceptus vocum potius quam rerum, quia cum in re ipsa non cognoscatur coniunctio praedicati cum subiecto non etiam apprehenditur secundum rem, sed secundum vocem seu copulam significantem talem unionem. Quod si ita est, tunc illa compositio apprehensiva est in mente, ut vocant non ultimata, et in ea est veritas vel falsitas, non ut in cognitione sed ut in signo tantum ad placitum, sicut est in voce vel in scriptura. Deinde dicitur, si haec apprehensio non iudicativa aliquo modo esse dicitur in conceptu compositivo ipsarum rerum, vel id solum esse quatenus per illum aliquid concipitur et aliud ignoratur, vel apprehendi tantum in ordine ad significationem vocis. Prior modus erit si concipiam astra ut paria et cognoscam hoc esse possibile et ignorem an ita sit. Et tunc quoad illud quod cognoscitur cognitio est non tantum apprehensiva sed etiam iudicativa, et consequenter aut vera aut falsa; quoad aliud vero sicut non est iudicativa cognitio ita neque vera neque falsa. Immo neque est apprehensiva per modum compositionis intellectus affirmantis vel negantis, sed per modum

cuiusdam simplicis apprehensionis illius possibilis enuntiati, de quo dubitatur an ita sit necne. Nam si hoc non cognoscitur per talem conceptum, scilicet, hoc esse possibile, non video quid ibi apprehendi possit per veram compositionem quae includat copulam de inesse; ergo tantum apprehendi potest per modum quaestionis an hoc ita sit vel non sit et tunc non est necesse ut ibi sit aliqua veritas vel falsitas. Posterior modus erit si extrema illius compositionis vel compositio in se tantum apprehendatur quatenus est quid significatum hac voce, verbi gratia, *astra sunt paria*, et tunc etiam intellectus non apprehendit aliquid affirmando vel negando sed quasi simpliciter apprehendendo hoc tamquam significatum illius vocis, sive in re ita sit sive non sit, et quoad illud primum involvitur ibi aliqua cognitio et consequenter aliquid veritatis simplicis. Sic ergo omnis veritas cognitionis, eo modo quo est, in iudicio existit.

SECTIO V

AN VERITAS COGNITIONIS SIT TANTUM IN INTELLECTU SPECULATIVO VEL ETIAM IN PRACTICO

1. Ratio dubitandi sumi potest ex quadam vulgari doctrina indicata a D. Thoma, I, q. 16, a. 1 et aliis locis, quod veritas dicit conformitatem cognitionis ad rem cognitam tamquam mensurati ad mensuram, iuxta illud Aristotelis: *Ex eo quod res est vel non est, propositio vera vel falsa est*. Hinc ergo sequi videtur in sola speculativa scientia esse proprie veritatem, quia sola scientia speculativa mensuratur ex obiecto suo, nam scientia practica potius est mensura sui obiecti; ideo enim res arte facta vera est quia est conformis arti. Rationem autem tetigit D. Thomas illo loco, quia res intellecta duplicem potest habere ordinem ad intellectum, per se, scilicet, et per accidens; per se habet ordinem ad intellectum a quo pendet, per accidens ad intellectum a quo non pendet sed cognoscitur tantum. Priori modo pendent effectus artis ab arte et res creatae a Deo, et ideo non sunt res mensurae cognitionis sed potius e contrario; ergo in tali cognitione non est veritas, sed potius in rebus, quatenus illi commensurantur. Posteriori autem modo comparantur res ad scientiam speculativam et ideo in hac cognitione erit tantum veritas quatenus commensuratur rei cognitae. In contrarium autem est quia etiam in cognitionibus et iudiciis practicis est veritas vel falsitas; quis enim neget in compositione et divisione quae fit in rebus practicis, non solum moralibus et agibilibus sed etiam in factibilibus, esse propriissimam veritatem et falsitatem? aut quomodo possent scientiae practicae esse verae scientiae si non esset in eis veritas? Habent ergo non solum veritatem, sed etiam sua principia per se nota et conclusiones evidenter veras. Item, si non de veritate complexa sed de incompleta loquamur, etiam idea artificis si sit propria et adaequata rei efficiendae per artem est maxime vera, tantoque magis quanto non solum ipsa vera est, sed etiam est causa veritatis artificii. Denique in scientia quam Deus habet de creaturis est perfectissima veritas, quamvis sit etiam mensura creaturarum.

2. Dicendum itaque est veritatem non solum esse in intellectu speculativo sed etiam in practico, quatenus in eo est rerum agendarum seu efficiendarum cognitio, ut posteriora argumenta probant et docet Aristotel., VI Ethic., c. 2, et est res per se satis nota. Ad rationem vero in contrarium dupliciter responderi potest: primo negando veritatem dicere semper et in rigore relationem mensurati ad mensuram, alioqui non posset dici Deus verus quia mensuratus non est, etiam per propriam scientiam; videtur ergo sufficere quaelibet relatio conformitatis sive illa sit mensurati ad mensuram sive e contrario mensurae ad mensuratum. Sed haec responsio non videtur esse conformis communi modo sentiendi et loquendi de veritate; omnes enim censent veritatem cognitionis esse in intellectu quatenus conformatur rei intellectae et consequenter esse relationem mensurati aut se habere ad modum eius.

3. Respondetur ergo secundo cognitionem practicam dupliciter posse comparari ad obiectum, uno modo in ratione cognitionis, alio modo in ratione causae, aut efficientis aut exemplaris, ut est idea artificis. Et hoc quidem posteriori modo cognitio practica sicut est causa, ita est mensura sui obiecti, ut habet rationem effectus ipsius et ideo ut sic non denominatur proprie vera, sed efficax vel sufficiens ad causandum effectum in suo genere; priori autem modo cognitio practica est vera; unde sub ea ratione comparatur ad obiectum suum ut mensuratum ad mensuram, quia sub ea consideratione praecisa non est causa illius sed mera cognitio, quae, ut sic, solum est repraesentatio intentionalis obiecti et ideo veritatem habet quatenus illi commensuratur. Quod in

hunc etiam modum declarari potest: nam scientia ut scientia, etiamsi practica sit, abstrahit ab existentia obiecti et vera est, etiamsi nihil efficiat seu causet; si ergo scientia practica ad obiectum secundum se et ut abstrahit ab existentia, comparetur, sic non est mensura eius quia non est causa illius ut sic; ergo talis scientia mensuratur potius ab obiecto secundum suam rationem et essentiam considerato et per conformitatem ad illud habet suam veritatem. Quod tam in artificialibus quam in moralibus facile suaderi potest; nam scientia seu ars aedificandi, ideo dictat domum esse in hac proportione, figura, etc. exstruendam quia perfectio domus secundum se et quasi natura sua id postulat, considerato fine ad quem ordinatur et proprietatibus quas requirit, ut, verbi gratia, quod sit utilis, fortis, pulchra. Et dialectica, quatenus practicas scientias imitatur ideo dictat syllogismum esse in tali modo et figura construendum, quia natura syllogismi hoc postulat. Igitur secundum se et abstrahendo ab existentia, non ideo res arte facta talis construenda est quia scientia vel ars hoc dictat, sed potius ideo scientia vel ars hoc dictat talemque ideam proponit talis artificii quia ipsum ex se postulat talem perfectionem in ordine ad suum finem. Idem videre licet in moralibus, nam medium temperantiae, verbi gratia, non ideo in tali re consistit quia moralis philosophia vel prudentia illud dictat, sed e contrario potius, ideo moralis scientia illud dictat quia illud in se tale est talemque proportionem requirit. Et ideo dixi in I-II veritatem practicam moralem non sumi ab appetitu recto tamquam a mensura, sed potius e contrario ipsam esse mensuram appetitus recti. Ratio autem generalis est quia etiam scientia practica quatenus scientia est, nititur primis principiis per se notis, quae praecipue sumuntur ex definitione obiecti et prima proprietate; haec autem secundum se et abstrahendo ab existentia conveniunt obiecto ex intrinseca sua natura sine causalitate talis scientiae. Igitur veritas huius scientiae ut scientia est cognitio, mensuratur ex obiecto secundum esse essentiae consideratum. Quia vero illud idem obiectum quoad existentiam est effectus talis scientiae, secundum illum statum mensuratur per illam scientiam et hoc modo dicimus domum recte esse constructam quia est secundum regulas seu ideam artis.

4. *Obiectioni satisfit.*— Dices: sicut scientia abstractiva comparatur ad obiectum abstrahens ab existentia, ita scientia intuitiva ad obiectum existens; ergo sicut illa mensuratur ab obiecto secundum se, ita haec ab obiecto existente; ergo sub nulla ratione obiectum mensuratur per scientiam. Respondetur concesso antecedente cum prima consequentia et negando secundam, quia scientia practica non est causa obiecti sui existentis ut est cognitio intuitiva eius; nam haec nec est proprie scientia de qua agimus sed experientia, nec proprie ac per se est practica sed mera cognitio, quia non est activa obiecti sed supponit factum. Igitur eadem scientia propria quae considerat obiectum secundum se et ut abstrahit ab existentia, per voluntatem applicata ad opus est causa eius, et ita etiam est mensura operis facti et existentis.

5. Sed adhuc superest difficultas de scientia Dei; nam sequitur scientiam Dei, ut veram, mensurari ab obiecto suo. Respondetur scientiam Dei posse comparari vel ad ipsum Deum, vel ad creaturas. Respectu sui non potest secundum rem habere mensuram, quia non distinguitur a se seu a suo obiecto; est ergo supra omnem mensuram et per seipsam vera, immo ipsa veritas; secundum rationem autem ita est, nam ideo Deus veram et adaequatam de seipso scientiam habet quia ita est in re sicut seipsum cognoscit. Neque hoc est contra perfectionem aut immensitatem Dei, quia hoc non est esse mensurabilem proprie aut vere, sed est potius per seipsum esse talem et esse sibi ipsi aequalem; sicut esse Deum comprehensibilem a seipso non repugnat perfectioni eius, sed ad maiorem perfectionem pertinet. Si vero scientia illa comparetur ad res creatas quatenus est scientia practica et causa illarum prout existentes sunt, sic constat non mensurari ab illis, sed esse potius mensuram earum et non habere ab eis veritatem, sed potius illas esse veras quatenus conformes sunt divinis ideis, ut statim dicemus. Considerando vero divinam scientiam, solum prout est simplex intelligentia creaturarum secundum esse essentiae seu possibile vel quatenus est intuitiva visio existentiae, sic videtur sine inconveniente posse concedi etiam illius scientiae veritatem consistere in conformitate ad illa obiecta; nam secundum hanc praecisam considerationem non est causa talium obiectorum, sed mera intuitio et quasi speculatio, et ideo secundum eandem considerationem non ideo res est talis essentiae quia talis a Deo cognoscitur, sed e converso, ideo talis cognoscitur quia talis essentiae est, neque aliter poterat vere cognosci. Et similiter dicunt sancti et graves theologi non ideo rem esse futuram quia Deus illam futuram intuetur, sed quia futura est ideo Deum illam intueri. Origen., lib. VII In Epist. ad Rom., circa illa verba c. 8: *Quos vocavit, hos et iustificavit*; Hier., Dialog. III cont. Pelag., et In c. 16 Isaiae, 26 Hierem., 2 Ezech.;

Chrys., Hom. LX in Math.; Bed., lib. Variarum quaestionum, q. 13; significat August., lib. V De Civit., c. 20; plures Scholastici, In I, dist. 38.

6. Ut tamen proprie et caste loquamur, dicere non debemus divinam scientiam sub his considerationibus mensurari ab his obiectis, tum quia Deus ita habet scientiam horum obiectorum ut ab eis illam non accipiat, sed ex se illam habeat, et ab intrinseco et ex vi suae essentialis perfectionis habeat omnem rectitudinem et infallibilitatem eius. Tum etiam quia illa scientia ita attingit haec secundaria obiecta ut nullam veram relationem seu habitudinem realem habeat ad illa, sed eminentiori modo illa omnia attingit Deus per hoc quod seipsum comprehendit. Quia ergo in ratione mensurae et mensurati contrariae imperfectiones indicari possunt, ideo dici non potest scientia Dei mensurari ab his obiectis, etiamsi vera non sit sine conformitate cum illis.

SECTIO VI

AN IN DIVISIONE SIT VERITAS AEQUE AC IN COMPOSITIONE

1. Quoniam diximus veritatem cognitionis esse speciali modo in compositione et divisione, operae pretium erit exponere an sit aequae in utraque vel magis sit in compositione quam in divisione. Videtur enim hoc ultimum, quia in compositione cum unum de alio affirmatur, intellectus cognoscit conformitatem unius cum alio et ideo in ea cognitione obiective est veritas modo supra exposito; at vero in divisione potius cognoscit intellectus conceptum illum quem de alia re negat non habere coniunctionem seu conformitatem cum illa; ergo per illum actum non cognoscit veritatem sed potius veritatis negationem; ergo non ita est veritas obiective in divisione sicut est in compositione. In contrarium autem est quia Aristot. et D. Thomas et cum eis caeteri Doctores aequae tribuunt veritatem divisioni ac compositioni. Item quia tam est verum rem non esse quod non est quam esse quod est; ergo tam est verus intellectus cognoscendo seu componendo illam negationem quam componendo hanc affirmationem.

2. Dicendum itaque est tam vere ac proprie reperiri veritatem in divisione sicut in compositione. Nam propositio vocalis negativa tam simpliciter ac proprie vera est sicut affirmativa; ergo divisio quae in mente respondet tam vera est sicut compositio. Unde (theologice argumentando) tam est de fide Deum non esse corporeum sicut esse aeternum; utrumque ergo iudicium aequae certum est; ergo et aequae verum licet unum dividendo, aliud componendo feratur.

3. Ad argumentum autem respondetur veritatem (ut supra dixi) non ita esse obiective in compositione et divisione ut formaliter et proprie cognoscatur per illam, sed solum implicite, quia dum unus conceptus obiectivus ad alium comparatur, in actu exercito quodammodo cognoscitur conformitas inter rem et conceptum. Sicut ergo in compositione cognoscitur haec conformitas, ita in divisione cognoscitur difformitas seu inconvenientia eorum obiectivorum conceptuum quorum unus de altero negatur, et consequenter in actu exercito cognoscitur difformitas inter formales conceptus illorum obiectorum et virtute etiam cognoscitur conformitas quam unusquisque eorum conceptuum habet cum suo obiecto. Quando enim mens concipit hominem non esse leonem, implicite etiam cognoscit conceptum quem de homine habet non convenire leoni, sed unicuique proprium conceptum correspondere. Et hoc modo etiam in divisione includitur cognitio veritatis seu conformitatis non quidem illorum extremorum inter se quorum unum de alio negatur, sed uniuscuiusque eorum cum suo conceptu; nam in hoc veritas illius negationis fundatur. Vel secundo ac brevius dici potest: sicut cognoscere conformitatem prout est verum esse, ita etiam cognoscere difformitatem prout est verum esse; et hoc ipsum per divisionem significari et in actu exercito cognosci, et ideo veritatem propriissime esse in divisione sicut in compositione.

SECTIO VII

UTRUM VERITAS ALIQUA SIT IN REBUS QUAE SIT PASSIO ENTIS

1. Haec quaestio est praecipue intenta in hac disputatione, nam ad explicandam veritatem entis reliqua praemisimus. Videtur ergo fieri non posse ut veritas aliqua sit passio entis realis, primo quidem ex Aristotele, VII Metaph., in fine, dicente verum et falsum non esse in rebus sed in mente, et in hoc constituite differentiam quod bonum et malum sunt in rebus, non autem verum et falsum, sed in mente tantum. Secundo, quia verum supra ens aut nihil addit, aut solam

denominationem extrinsecam; ergo nullo modo potest esse proprietas entis. Probatur consequentia, quia si nihil addit, nihil aliud est quam ipsummet ens et consequenter non magis est proprietas eius quam ipsum ens sit proprietas sui. Si autem addit solam denominationem extrinsecam illa non potest sufficere ad rationem proprietatis entis; tum quia alias infinitae proprietates huiusmodi possent multiplicari, quia infinitae possunt esse huiusmodi denominationes; tum etiam quia haec denominatio communis est non entibus seu entibus rationis; sicut enim aurum dicitur verum aurum, ita relatio rationis potest dici verum ens rationis et (sicut nuper dicebamus) ita negatio habet veritatem sicut affirmatio; non ergo potest veritas ratione huius denominationis esse proprietas entis realis de qua agimus. Tum denique quia alias etiam falsitas posset dici proprietas entis realis; nam, sicut potest ens vere cognosci, ita etiam false; ergo sicut inde denominatur verum, hinc potest denominari falsum.

2. Primum vero antecedens huius rationis declaratur et probatur; nam cum ens aliquod, verbi gratia, aurum dicitur verum aurum, dupliciter potest esse aut intelligi talis denominatio. Primo, ut sit omnino absoluta et intrinseca et hoc modo nihil potest addere tali enti, sed solum magis explicare entitatem et realitatem eius, quia hoc modo esse verum aurum nihil aliud est quam non esse tantum apparens vel fictum sed habens propriam et realem naturam et essentiam auri. Hoc autem nihil aliud est quam esse aurum; ergo esse verum aurum quoad hanc denominationem nihil addit supra esse aurum. Et eadem ratione in universum esse verum ens reale nullum alium conceptum dicit quam esse ens reale, id est, non fictum neque chymaericum. Qua ratione supra dicebamus rem nihil addere supra ens reale, quia nihil dicit nisi habere ratam essentiam, quod nihil aliud est quam habere realem essentiam et idem est dicere veram essentiam. Et sumendo hoc sensu denominationem veri, dixisse videtur Augustinus, lib. II Soliloquiorum, c. 5, *verum esse id quod est, non autem id quod videtur, aut quod tale est quale videtur; quia, etiamsi res non videatur neque conformitatem habeat cum aliqua cognitione, nihilominus vera est*; in quo significat veritatem non esse denominationem extrinsecam. Et in eodem sensu quadrat definitio Avicennae dicentis: *Veritas uniuscuiusque rei est proprietas sui esse quod stabilitum est ei*. Cum enim ait esse proprietatem, non sumit illam vocem ut significare solet passionem seu facultatem aliquam, sed significat esse proprium, id est, non extraneum nec alienum, quod nihil addit supra ipsum esse sed explicari potest ad modum relationis identitatis; sic enim dici potest relatio proprietatis; nam hoc modo sic unaquaeque res habet illud esse quod suum est seu quod stabilitum est ei, et hoc ipsum est habere veritatem talis entis.

3. Alio vero modo potest illa denominatio sumi non ut absoluta et intrinseca, sed ut aliunde proveniens, et hoc modo esse non potest nisi extrinseca rei denominatio, scilicet, quod vere talis enuntietur seu enuntiabilis sit. Quod sensisse videtur D. Thomas, I, q. 16, a. 1, dicens *verum nominare id in quod tendit intellectus, esseque in intellectu secundum quod conformatur rei intellectae, et ab intellectu derivari ad rem intellectam, quae vera dicitur secundum quod habet aliquem ordinem ad intellectum*. Constat autem ex conformitate intellectus ad rem solum resultare in re cognita denominationem extrinsecam. Unde a. 6 expresse dicit D. Thom. *omnes res creatas denominari veras una et eadem veritate*, scilicet, veritate intellectus divini a qua tamen non possunt nisi extrinsece denominari. Et in solutione ad 2 hoc confirmat ex Anselm., lib. De Verit., c. 11, dicente, *sicut tempus se habet ad temporalia, ita veritas ad res veras*; quod D. Thomas intelligit de uno tempore communi, a quo constat solum extrinsece res temporales denominari. Ratione denique patet, quia aut est vera quia conformatur intellectui, aut quia intellectus conformatur ad ipsam. Primum dici non potest, quia potius ex eo quod res est vel non est, intellectus est verus; alias incideremus in errorem philosophorum dicentium nihil esse verum nisi quod intelligitur. Si autem secundum dicatur, aperte sequitur illam tantum esse denominationem extrinsecam, quia intellectum conformari ad rem nihil ponit in re nisi tantum vere cognosci. Praeter illa autem duo nihil aliud excogitari potest, quia ex communi omnium consensu omnis veritas sumitur ex conformitate intellectus et rei. Et confirmatur, quia falsitas in rebus esse non potest nisi denominatio extrinseca; ergo nec veritas; nam oppositorum eadem est seu proportionalis ratio. In contrarium autem est, quia teste Aristotele, lib. II Metaph., c. 1, *ut unumquodque est, ita et verum est*; quibus verbis significat veritatem ita comitari ens ut iuxta gradum et rationem entitatis sit in unoquoque gradus veritatis; signum ergo est veritatem comitari ens ut passionem eius.

Transcendentalis veritas an sit

4. In hac re constat veri denominationem solere rebus attribui; sic enim dicere solemus esse verum aurum ut illud ab apparenti distinguamus, et verum hominem ut distinguamus a picto, et verum Deum ut a falsis illum separemus, et hoc modo loquuntur non solum sacrae et profanae litterae, sed etiam universi homines. Unde plane fit eadem veri appellationem posse cuilibet enti reali attribui, vel ut ab ente ficto et imaginario separetur, vel ut in sua specie et ratione propriam talis rei essentiam habere iudicetur; nam quoad haec duo eadem est huius appellationis ratio in omnibus; entibus. Atque hinc rursus manifestum etiam est verum sub aliqua ratione esse attributum entis et cum illo converti. Ut autem declaretur qualis sit haec denominatio, oportet ante omnia exponere quid sit haec veritas quae enti attribuitur ut inde constet quomodo possit esse proprietas eius, et cum illo converti. Possunt ergo varii modi explicandi veritatem excogitari.

Prima sententia circa quid sit improbat

5. Primus est veritatem transcendentalem significare quamdam proprietatem realem absolutam et ratione ratiocinata distinctam ab ente. Ita sentiunt quidam thomistae moderni, I, q. 16, et putant esse sententiam D. Thomae, q. 1 De Verit., a. 8; Capreoli, In I, dist. 19, q. 3, concl. 3; Soncin., VI Metaph., q. 17; Iavel., tract. de Transcendentalib., c. 5. Probat, quia veritas est realis perfectio; ergo dicit rationem realem, non relativam; ergo absolutam; et non est nomen synonymum idem significans quod entitas; ergo dicit perfectionem saltem ratione distinctam ab entitate. Primum antecedens patet, tum quia rem esse veram non est aliquid fictum, immo hoc ipsum videtur excludi nomine veritatis; tum etiam quia res omnes ex se sunt verae et non ex intellectus consideratione; tum praeterea quia veritas in Deo est magna perfectio et illa est mensura veritatis creatae; tum denique quia cum veritas sit proprietas entis non potest non esse perfectio realis. Quod vero illa relativa non sit, facile inferius probabitur. Quod denique veritas et entitas non sint idem tamquam synonyma, constat ex communi modo concipiendi omnium et ex diversis definitionibus quibus earum conceptus obiectivi a nobis explicantur; necesse est ergo saltem ratione ratiocinata distingui. Immo, secundum sententiam Scoti supra tractatam cum de his passionibus in communi ageremus, dicendum esset distingui formaliter ex natura rei.

6. Sed in hac sententia et in omnibus sequentibus observandum est aliud esse loqui de toto illo quod includit veritas in essendo, aliud vero de eo quod addit veritas supra entitatem seu (quod idem est) verum supra ens. Priori modo admittimus veritatem entium realium dicere perfectionem realem ut argumenta facta probant, et alia quibus supra ostendimus unitatem non dicere solam negationem, sed entitatem sub negatione; sic enim nunc asserendum est veritatem non dicere solam rationem extrinsecam vel intellectu fabricatam, sed esse entitatem sub aliqua alia ratione significatam, vel addendo aliquid, quod nunc inquirimus. In hoc ergo sensu vera est dicta sententia et revera D. Thomas, Capreol. et antiquiores thomistae nihil aliud intendunt, moderni vero plus significare videntur.

7. Alio ergo modo intelligi potest veritatem addere enti supra rationem essentiae vel entitatis proprietatem absolutam et realem. Et hoc sensu existimo falsam esse praedictam sententiam. Et primum, si intelligatur de perfectione ex natura rei distincta, sufficienter probari potest, tum argumentis supra factis contra Scotum de passionibus entis in genere, tum ex supra dictis de distinctionibus ex natura rei. Nam hic non potest intervenire realis distinctio rei a re ut omnes fatentur, quia nullum est fundamentum ad fingendam talem distinctionem; neque etiam potest esse distinctio modalis, tum quia nullum indicium distinctionis inter talem modum et ens excogitari potest; sunt enim omnino inseparabilia ita ut vix possint etiam intellectu praescindi, ut statim dicam. Tum etiam quia nulla res intelligitur esse vera per modum superadditum, sed per suam entitatem, quam si habeat, etiamsi omnem alium modum separet, intelliges manere veram rem vel in ratione entis vel in ratione talis entis, quale aptum est tali entitate constitui. Atque haec ratio cum proportionem applicata probat etiam non posse veritatem addere supra entitatem perfectionem aliquam ratione ratiocinata condistinctam ab entitate; nam, si ita condistinguantur ut neutrum extremum in praeciso conceptu alterius includatur (sic enim loquimur), separetur ratione veritas ab ente et argumentor de utroque extremo. Ens sic praecisum est intelligibile quantum est ex se, tum quia directo et proprio conceptu ab intellectu concipitur, tum etiam quia, quantum

unumquodque habet de esse, tantum habet de intelligibilitate, ut alias dixit D. Thomas, I, q. 16, a. 3; ergo ens in illo praeciso conceptu includit omnem perfectionem realem quae requiritur ad rationem veri, quia hoc ipso quod ens est intelligibile, verum est; nam hoc sensu dicitur verum esse obiectum intellectus, et quia inter omne ens intelligibile et intellectum potest esse conformitas. Ex alio vero extremo etiam sumitur argumentum; nam aut veritas sic praecisa intelligitur includere entitatem realem et sic non praescinditur dicto modo. vel illam non includit, et sic non dicit perfectionem realem. Et hoc totum significavit D. Thomas, dict. I, q. 16, a. 3, ad 3, dicens *quamvis ens possit apprehendi non apprehensa ratione veri*, id est, includendo illam expresse ac formaliter, *tamen e contrario non posse apprehendi verum quin apprehendatur ratio entis: quia ens cadit in ratione veri: neque etiam posse apprehendi ens nisi ad eam apprehensionem ratio veri consequatur*, id est, quin ipsum ens, quantumvis praecise conceptum, verum sit et sub ratione veri apprehendi possit, etiamsi nulla perfectio absoluta ei addatur. Et addit exemplum dicens: *Et est simile si comparemus intelligibile ad ens; non enim potest intelligi ens quin ens sit intelligibile, sed tamen potest intelligi ens, ita quod non intelligatur eius intelligibilitas; et similiter, ens intellectum est verum, non tamen intelligendo ens intelligitur verum.*

8. Praeterea argumentor secundo. inquirendo quaenam sit haec perfectio absoluta quam verum addit supra ens; non enim potest intelligi ita absoluta ut nec respectum transcendentalem aut secundum dici (ut vocant) includat, ut etiam praedicti auctores fatentur ex communi omnium conceptu; nam omnes concipiunt veritatem per conformitatem inter rem et intellectum vel in ordine ad illam; nec facile fingi posset aut explicari talis ratio realis omnino absoluta et distincta a ratione entis, in qua veritas consistat. Si autem dicatur haec ratio absoluta cum respectu transcendentali vel explicata per modum respectus, ille esse non potest nisi in ordine ad aliquem intellectum; sed veritas ut explicata per talem respectum non potest esse aliud quam entitas ipsa cum eodem respectu; neque supra eam addere potest rationem realem absolutam etiam ratione distinctam; ergo. Maior probatur ex dicta veritatis definitione, quae declarat veluti primam conceptionem eius. Nam veritas adaequationem quamdam et conformitatem significat; sed non omnis conformitas rationem veritatis habet, aequalitas enim inter duas res, et similitudo, est conformitas quaedam, et non dicitur veritas; ergo veritas dicit specialem rationem conformitatis, quae non potest esse alia nisi quae in ordine ad intellectum sumitur seu explicatur. Unde probatur minor quia haec conformitas ad intellectum duplex intelligi potest, scilicet, actualis et aptitudinalis. Actualis in hoc tantum consistere potest, quod res talis sit qualis actu intelligitur; aptitudinalis vero in hoc quod res sit talis ut vero ac proprio conceptu talis rei intelligi possit. Sed neutro ex his modis additur supra entitatem rei aliqua realis perfectio absoluta, quia actu intelligi nihil addit entitati intellectae ut sic; ergo neque rem esse talem qualis intelligitur potest illi addere rationem realem absolutam. Rursus, hoc ipso quod ens est ens vel tale ens, si in alio sit vis ad intelligendum, aptum est adaequari vero conceptui; ergo non solum superfluum, sed etiam impossibile est quod haec actualis vel aptitudinalis conformitas addat enti aliquam perfectionem absolutam, etiam ratione distinctam. Sicut impossibile est quod in albedine esse aptam assimilari alteri dicat perfectionem absolutam additam rationi albedinis, et multo magis impossibile est quod actualis similitudo addat rationem absolutam intrinsecam ipsi albedini.

Secunda opinio cum variis interpretationibus examinatur

9. Propter haec ergo esse potest secunda sententia dicens veritatem addere enti relationem conformitatis ad intellectum; hoc enim concludi videtur ratione proxime facta contra praecedentem sententiam. In hac autem opinione explicanda possunt varii modi excogitari. Unus est ut intelligatur de relatione conformitatis actualis; nam veritas actualem conformitatem significare videtur. Alius est ut intelligatur de aptitudinali conformitate, et hoc modo dicunt aliqui nihil aliud esse veritatem transcendentalem quam intelligibilitatem entis, quae intelligibilitas non solum dicit denominationem extrinsecam a facultate quam res intellectiva habet ad intelligendum omne ens, sed ex parte ipsius rei intelligibilis dicit aptitudinem quamdam ut intelligi valeat, quae addit relationem ad intellectum, cui, quantum est ex se, potest conformari. Rursus quidam intelligunt hanc relationem sumendam esse tantum in ordine ad divinum intellectum, quia ab illo res omnes pendent per se, non vero ab aliis; immo ad illos per accidens comparantur. Alii existimant sumendam esse in ordine ad quemcumque intellectum, quia res de se est intelligibilis a quocumque

et ita est de se apta conformari omnibus, unde ad omnes dicere potest praedictam relationem, sicut color in quantum visibilis dicit relationem ad omnem visum, etiamsi ab illo non pendeat. Denique quidam existimant hanc relationem esse realem, quoniam veritas reale quid est et in rebus existit. Alii volunt esse relationem rationis, quia non requirit existentiam nec distinctionem extremorum, quod sentiunt Dur., Capr., Caiet., locis citatis et citandis; et favet D. Thomas, In I, dist. 19 q. 5, a. 1. Alii tandem putant illam relationem interdum esse realem, saepe vero rationis iuxta capacitatem extremorum, ut Soncin. et Iavel., supra; Ferrar., I cont. Gent., c. 60; favetque D. Thomas, q. I De Veritate, a. 2, et lib. I De Interpretat., lect. 5.

10. Sed, ut intelligamus quid veritatis vel falsitatis esse possit in his dicendi modis, supponendum est hanc sententiam (ut sit ab aliis distincta) intelligendam esse de propria relatione quam praedicamentalem vocant, si sit realis, vel similem illi, si sit rationis. Nam, si late sumatur relatio pro omni transcendentali habitudine vel pro qualibet denominatione quae ex consortio plurium rerum consurgit, sic sententia haec in uno sensu coincidet cum praecedenti, in alio vero cum ea quam postea tractabimus.

11. *Ad transcendentalem veritatem stricta rationis relatio non requiritur.*— Primo igitur existimo denominationem non esse sumptam ex aliqua relatione rationis in dicta proprietate sumpta, quia veritas nec huiusmodi relationem dicit, nec entitatem sub tali relatione. Probatur ratione saepe repetita, quia passio entis realis non potest consistere in praedicta relatione, neque illam formaliter includere. Deinde, quia talis relatio non est, nisi dum consideratur aut fingitur; veritas autem rerum non requirit huiusmodi fictionem; quin potius, ut supra dicebam, cum ipso veritatis nomine quamdam habet repugnantiam. Item Deus ab aeterno est verus transcendentaliter secundum completam et exactam rationem veritatis, et tamen nec fingit relationes rationis, nec illas requirere potest ut verus Deus sit et dicatur. Denique haec relatio non est nisi per reflexionem et comparisonem intellectus, ante quam et hoc ens est verum aurum, verbi gratia, et tale esse cognoscitur.

12. *Relatio realis ad veritatem transcendentalem non necessaria.*— *In Deo id probatur.*— Secundo videtur certum loquendo in communi de vero transcendentali, ut abstrahit ab ente creato et increato, non posse consistere aut requirere formaliter relationem realem ad alterum, in ordine ad quod veri denominatio sumatur. Patet, quia in Deo non potest veritas transcendentalis huiusmodi relationem includere, quia vel illa veritas consideratur in Deo ut Deus est, quomodo dicimus tres personas esse unum verum Deum; vel consideratur in singulis personis secundum proprias relationes, ut hoc theologis demus. Priori modo Deus nullam habet relationem realem, quia neque ad aliquid extra se, ut constat, neque ad aliquid intra se, quia vera divinitas nullam in re distinctionem habet ab his omnibus quae intra Deum sunt. Item, quia illa relatio, si quae est, debet esse ad intellectum; vel ergo est ad intellectum ut causantem, et haec non habet locum in vera divinitate, quae causam non habet; vel est ad intellectum ut intelligentem, et haec non potest esse relatio realis ad intra, cum sit eiusdem ad seipsum. Posteriori etiam modo non potest esse realis relatio. Primo, quia in Deo non sunt aliae relationes reales praeter relationes quae comitantur origines, in quibus nullae aliae fundari possunt. Deinde, quia in Patre, verbi gratia, non potest illa relatio veritatis esse ad intellectum ut producentem, quia persona Patris non est producta, neque ut intelligentem, quia est relatio eiusdem ad seipsum. In Filio item, quamvis sit persona producta, non potest veritas filiationis consistere in relatione conformitatis ad intellectum ut producentem, seu, quod idem est, ut habentem ideam vel exemplar quo talis res producitur, quia Verbum divinum non producitur per ideam, sed est ipsa imago vel exemplar a Patre naturaliter productum. Neque etiam potest dicere relationem realem conformitatis ad intellectum ut intelligentem, quia sic etiam in Verbo talis relatio est eiusdem ad seipsum. Nam, licet Verbum intelligatur etiam a Patre et ipsum etiam intelligat Patrem, tamen ut sese mutuo intelligunt, non distinguuntur ab intellectu et ab actu quo se intelligunt. Et eadem ratio cum proportionem applicata locum habet in Spiritu Sancto. In Deo ergo nulla est relatio realis conformitatis, in qua veritas possit consistere; et consequenter nec veritas entis ut abstrahit a creato et increato potest hanc relationem realem requirere.

13. Tertio, etiamsi contractius loquamur de ente creato eiusque veritate transcendentali, ut videntur loqui qui dicunt veritatem huius entis consistere in conformitate ad intellectum divinum ut in se continet exemplaria seu ideas creatorum entium, quamvis (inquam) de hoc ente loquamur, non

existimo veritatem hanc consistere in aliqua relatione reali propria et praedicamentali huiusmodi entis ad ideam divinam. Quod aliqui probant, quia illa relatio conformitatis quae ad veritatem requiritur, communis est in his entibus sive existant sive non existant; ergo non potest esse relatio realis. Sed haec ratio non est magni momenti. Primo quidem, quia fortasse assumit falsum; nam, ut supra dicebam, creaturae consideratae tantum secundum esse essentiae non habent veritatem essentiae ex conformitate ad divinam mentem seu ideam; non enim homo est talis essentiae quia talis cognoscitur a Deo, sed potius ideo talis essentiae cognoscitur quia talis est essentialiter. Deinde, posita illa relatione, dicetur esse realis cum proportione sumpta; nam in ente creato in potentia tantum existente est veritas etiam tantum in potentia; eodem ergo modo esse poterit relatio realis in potentia; in eodem autem ente actu existente sicut est veritas realis in actu, ita et esse poterit relatio realis in actu. Aliter ergo probari potest illam relationem non esse realem, quia alias daretur processus in infinitum in tali relatione, nam etiam illa relatio haberet ideam, cui esset conformis et illa per aliam relationem et sic in infinitum; sed haec ratio omnibus fere relationibus communis est, praesertim his quae in unitate fundantur, ut sunt similitudo, aequalitas et similes.

14. Probatur ergo aliter, quia vel est relatio similitudinis vel relatio effectus ad causam, quae alio nomine dici solet mensurati ad mensuram. Non primum, quia relatio similitudinis proprie non est nisi quae fundatur in unitate vel convenientia formali; inter creaturam autem et ideam quam habet in Deo non est talis convenientia formalis, sed solum intentionalis seu idealis, sicut inter speciem intentionalem et obiectum visibile non est propria relatio similitudinis, quamvis sit intentionalis repraesentatio. Nec secundum dici potest, quia idea vel exemplar artificis non habet alium influxum immediatum in effectum, praeter eum quem habet artifex ut causa perfecta efficiens est, neque per aliam actionem nisi qua efficiens est, quia exemplar, ut sic, non habet aliam causalitatem quam dirigere actionem agentis; ergo in effectum non resultat alia relatio, nisi quae consequitur ex vi actionis agentis, ut agens est; ergo non habet aliam relationem realem conformitatis vel dependentiae ad exemplar. Quod si dicas effectum pendere ab exemplari quoad specificationem, ab efficiente vero ut sic quoad exercitium, hoc ipsum convincit in effectum non resultare specialem relationem ad exemplar, sed solum eam quae est ad causam efficientem, quia unica est causalitas et actio qua res fit et in tali specie fit, et illa distinctio quoad exercitium et specificationem in praesenti solum est secundum rationem et accommodationem, non secundum rem. Immo exemplar non comparatur ad efficiens ut causa distincta, sed ut constituens illud suo modo in actu primo ad efficiendum; ergo neque in effectum resultat multiplex relatio, sed sola illa quae est effectus ad suam causam efficientem.

15. Dicetur fortasse argumentum quidem probare has relationes non esse distinctas, nihilominus tamen verum esse relationem creaturae in sua essentia includere ut sit relatio conformitatis ad ideam creatoris, sicut actio ipsa creatoris in sua essentia includit quod sit ab idea. Sed quidquid sit de tali relatione reali et sive distincta sit sive non, probo ulterius non posse in illa consistere rationem veritatis entis creati. Primo, illa ratione generali supra dicta quod passiones entis non possunt addere enti modum realem positivum, neque absolutum neque respectivum. Secundo, quia aliud est relationem² consequi ex alio, aliud vero formaliter illud constituere; illa autem relatio, si est, supponit rationem veritatis in ente creato et illam consequitur; ergo non constituitur formaliter veritas tali relatione. Consequentia est evidens, quia id quod constituitur formaliter per aliquam formam, non potest ipsi formae supponi. Antecedens vero patet primo, exemplo sensibili rerum artificialium; nam res arte facta secundum ideam et regulas artis non ideo est recte facta et conformis arti quia in se habet relationem aliquam praedicamentalem ad artem, sed praecise quia habet talem figuram, proportionem, etc., qualem ars postulat, et inde postea sequitur relatio, si vere resultat. Unde si mente praescindamus talem relationem, vel si fortasse vera est opinio quae negat huiusmodi relationes resultantes, nihilominus intelligitur res artificialis vera in genere artificii; ergo idem est in creatura respectu divinarum idearum; nam comparatur ad illas sicut ad artificem. Deinde explico in hunc modum, quia prius natura est creatura producta a Deo quam ad ipsum referatur relatione praedicamentali creaturae; ergo et est vera creatura seu verum ens creatum prius natura quam referatur praedicta relatione; et similiter prius natura est verus homo

² In ed. 1960 lineae male positae. (Castellote). Cf. BHF, v. II, p. 136.

aut verus leo; non ergo includitur illa relatio formaliter et intrinsece in ratione veritatis. Antecedens patet, quia prius natura est fundamentum quam relatio; haec autem relatio fundatur in entitate creaturae existentis, et ideo supponit illam creatam et manantem a Deo. Prima vero consequentia patet, quia ens creatum ex vi illius entitatis quam a Deo habet prius natura quam in illo resultet relatio praedicamentalis, non solum est intelligibile vero conceptu entis sed etiam est vere constitutum in tali vel tali specie entis creati; ergo, praecisa tali relatione, praeintelligi potest esse verum ens et tale ens; non ergo addit verum ut verum praedictam relationem supra ens.

16. Quae ratio non solum procedit contra eos qui dicunt hanc relationem esse realem, sed etiam contra eos qui dicunt illam esse relationem rationis, si de formali et actuali relatione loquantur; secus si de fundamentali, quae non tam est relatio quam concomitantia plurium rerum vel rationum formalium, seu denominatio ex tali concomitantia sumpta, ut supra declaratum est in veritate cognitionis. Sed praedicta ratio praecipue procedit de conformitate actuali ad ideam divinam; a fortiori tamen probat de simili actuali conformitate ad quamcumque aliam cognitionem, quia omnis alia relatio posterior est magisque extrinseca. Et applicari etiam potest ad relationem aptitudinalem qua dicitur res apta intelligi vel conformari intellectui habenti proprium seu verum conceptum eius; haec enim denominatio revera non addit relationem realem in re quae intelligibilis dicitur, quia solum est aptitudo ad quamdam extrinsecam denominationem, ad quam comparatur obiectum, ut terminus seu materia circa quam versatur cognitio. Item, quia, ut argumenta facta probant, res est intelligibilis per seipsam et non per relationem superadditam, quantum ad id quod ex parte eius requiritur; nam ex parte alterius requiritur facultas ad intelligendum. Item, quia scibile ut sic non dicit relationem realem ad scientiam, ut omnes docent; et idem est de visibili respectu visus. Denique etiamsi fingas nullum actu esse intellectum, res erit intelligibilis ex se et vera. Quomocumque ergo veritas explicetur, sive per actualem conformitatem, sive per aptitudinalem, non potest in formali et propria relatione consistere.

Tertia opinio improbat

17. Tertia sententia excogitari potest, quod veritas transcendentalis supra ens solum addat negationem aliquam. Quae sane opinio videri potest singularis, quia omnes auctores supponunt verum dicere positivam denominationem; tamen, si considerentur supra dicta, videbitur apprens, quia ostensum est non addere veritatem supra ens positivam rationem absolutam, neque etiam relativam rei aut rationis; ergo nihil relinquitur quod addere possit praeter negationem. Confirmatur ex communi modo declarandi hanc veritatem; ut enim argumentatur Aureol., apud Capreol., In I, dist. 13, q. 3, ut concipiamus et explicemus veritatem alicuius rei, verbi gratia, hoc esse verum aurum, non recurrimus ad exemplaria divina, neque ad aliquem alium intellectum, ut ex ipso usu concipiendi et loquendi constat, sed per negationem id declaramus; dicimus enim esse verum aurum quod non est fictum vel apprens tantum, sed quod habet propriam auri naturam, quam ex proprietatibus et effectibus colligimus. Unde haec veritas magis videtur explicanda per principia intrinseca rei, ut verus homo dicatur quia essentialibus principiis hominis constat; hoc autem nihil addit supra entitatem rei nisi negationem fictionis seu apparentiae. Praeterea declaratur a simili; nam, sicut esse idem (ut supra dicebamus), quamvis per modum positivi significetur, tamen in re nihil addit supra ens nisi negationem, ita in vero contingere videtur; dicitur enim res aliqua vera in tali ratione entis, quia veram naturam aut propria principia essentialia illius rei habet; dicitur autem habere veram naturam, quia non habet fictam, nec extraneam et apparentem, sed eam quae est propria talis rei; sicque dicitur verus Deus ut a falsis distinguatur, et vera divinitas ut indicetur non esse fictam, sed quae ex se talis est. Denique ad hunc modum alia transcendentia a multis explicantur; nam res, quod significat essentiam ut realem et ratam, dicitur importare negationem imaginariae aut fictae essentiae, et aliquid negationem nihili aut negationem identitatis. Quid ergo mirum quod verum etiam per negationem declaretur, quamvis speciem habeat positivae proprietatis?

18. Videtur ergo hic modus dicendi non omnino improbabilis; tamen, quia novus apparet, probandus nobis non est; nam ratio et definitio veritatis iuxta communem modum concipiendi omnium qui de veritate loquuntur, includit vel connotat aliquo modo habitudinem ad intellectum seu ad potentiam cognoscentem; et non per modum negationis, ut per se constat; ergo per modum conformitatis, quae ut positivum aliquid concipitur. Deinde quia potius falsitas rei in negatione

posita est, ut infra dicitur, quia dicit carentiam perfectionis debitae ad veritatem rei; ergo veritas non addit de formali negationem illius carentias perfectionis debitae neque negationem fictae naturae, sed propriam et positivam rei perfectionem. Denique, quamvis haec simplicia saepe explicantur a nobis per negationem (quod solum probant coniecturae adductae) non tamen propterea significant formaliter talem negationem.

Quarta opinio

19. Est ergo quarta sententia, hanc veritatem solum esse denominationem extrinsecam. Ita sentit Caiet., I, q. 16, a. 6, in fine, ubi solum agit de rebus creatis, quas dicit esse veras denominatione extrinseca vel a veritate divina, quatenus sunt signa eius eamque imitantur, vel a veritate creata speculative intellecta, quatenus sunt vel esse possunt causa eius. Ratio eius est, quia ita se habet verum ad cognitionem et res, sicut sanum ad animal habens sanitatem et ad medicinam, etc.; nam sicut, ablata sanitate, quae formaliter est in animali, reliqua non denominarentur sana, ita ablata veritate cognitionis, reliqua non denominarentur vera; ergo, sicut animal dicitur sanum intrinseca denominatione, reliqua vero tantum extrinseca, ita intellectus est qui formaliter et intrinsece denominatur verus, alia vero tantum extrinseca denominatione, quatenus sunt signa vel causae veritatis intellectus. Non declarat autem Caietan. quid dicendum sit de veritate qua Deus dicitur verus; fortasse tamen diceret etiam in eo significare denominationem extrinsecam, non signi seu causae, ut scilicet Deus dicatur verus quia potest veram sui cognitionem causare, vel proprie in alienis intellectibus vel improprie et secundum rationem tantum respectu sui intellectus, in quantum potest per modum obiecti esse suo intellectui ratio formandi de seipso verum conceptum Dei.

20. Quod si obiicias, quia haec ipsa virtus causandi vel essendi sufficiens ratio obiectiva talis cognitionis est intrinseca ipsi enti; item, quod, cum cognitio Dei sit ei maxime intrinseca, non potest ab illa extrinseca denominatio sumi, responderi potest ad priorem partem virtutem quidem seu perfectionem illam esse intrinsecam, denominari tamen veram seu veritatem ab extrinseco; sicut etiam in medicina virtus causandi sanitatem intrinseca est, tamen ratio sanitatis in illa est extrinseca. Ad alteram partem dicitur, quod, licet cognitio qua Deus se cognoscit, sit illi maxime intrinseca et ideo intrinsece denominet illum cognoscentem, tamen denominatio cogniti, ut sic, per se ac formaliter est extrinseca acciditque illi ut forma, a qua sumitur, sit intra rem quae cognita denominatur.

21. *Quae videantur obstare praecedenti opinioni.*— Haec sententia quantum ad aliquid clara est, nimirum, quod verum supra ens non addit nisi concomitantiam alicuius extrinseci, ut infra ostendemus; quatenus vero dicit res solum per denominationem extrinsecam denominari veras, videtur haec sententia difficilis. Primo, quia Aristoteles dicto loco II Metaph., text. 4, sentit aliquam veritatem consequi ad omnia entia, quod etiam docet D. Thomas, I cont. Gent., c. 60, ratione ultima, distinguens duplicem veritatem, scilicet intellectus et rei et de posteriori exponens definitionem Avicen., tract. I suae Metaph., c. 6, et tract. VIII, c. 6: *Veritas rei est proprietas esse uniuscuiusque rei, quod stabilitum est ei.* Et I, q. 16, a. 1, de eadem veritate exponit definitionem August., lib. De Vera religione, c. 36, dicentis: *Veritas est summa similitudo principii, quae sine ulla dissimilitudine est;* et definitionem Anselmi, dialog. De Verit. c. 12: *Veritas est rectitudo sola mente perceptibilis.* In quibus omnibus significatur veritatem rei esse aliquam intrinsecam formam et perfectionem eius. Unde Augustinus supra: *Vera* (inquit) *in tantum vera sunt, in quantum sunt; in tantum autem sunt, in quantum principalis unius similia sunt.* Unde addit veritatem esse *formam verorum sicut similitudo est forma similium.* Praeterea D. Thomas, q. 1 De Verit., a. 4, quamvis multum videatur favere opinioni Caietani, tandem tamen dicit: *quamvis veritas, secundum quam omnes res dicuntur verae, minus proprie veritas dicitur, tamen ab illa denominari rem veram, sicut a forma inhaerente, nihilque aliud esse quam entitatem intellectui adaequatam.* Et idem sentit ibid., a. 5 et 6. Est ergo haec veritas aliquid intrinsecum rebus et non tantum denominatio extrinseca. Ratione hoc confirmari potest, primo, quia sola extrinseca denominatio non potest proprie inter rei proprietates numerari; veritas autem dicitur ab omnibus proprietates entis; ergo non est tantum externa denominatio. Maior patet, quia proprietas debet ab intrinseco convenire; denominatio autem extrinseca accidentarie et ab extrinseco convenit. Quod maxime verum est de denominatione illa quae solum per analogiam sumi dicitur ex proportionem vel habitudine ad aliud; nemo enim

dixerit sanitatem ut sic esse proprietatem cibi aut urinae, vel risibilitatem esse proprietatem prati florentis, quia haec praedicata solum quasi metaphorice conveniunt illis subiectis.

22. Dices: quamvis haec praedicata quoad impositionem vocum sint metaphorica, tamen revera significant quasdam proprietates earum rerum quibus attribuuntur; et hoc modo sanitas dici potest proprietas talis cibi non quoad ipsam formalem sanitatem, sed quoad id quod per talem denominationem sani declarari intenditur. Sed contra, nam hinc saltem recte colligimus sanitatem non esse proprietatem cibi distinctam ab illa quae per talem metaphoram declaratur; quod si illa non esset proprietas sed essentia ipsius cibi, certe sanum non significaret proprietatem sed essentiam cibi. Sic ergo in praesenti, si verum tantum dicitur de rebus per analogiam et extrinsecam denominationem a veritate intellectus, interrogo quid indicetur vel significetur in ipso ente per hanc metaphoram vel habitudinem. Aut enim indicatur sola rei entitas, et sic verum non est proprietas entis sed solum differt ab illo quod verum metaphorice significat id quod ens significat cum proprietate; sicut ridere non est in prato alia perfectio ab ea quae est esse viride vel floridum, sed est eadem metaphorice significata. Aut per illam veri appellationem analogam indicatur in ente aliquid ab entitate diversum; et de hoc inquirimus quid sit et an sit sola denominatio extrinseca; nam, si ita est, non poterit esse proprietas entis; si autem est aliquid ultra denominationem extrinsecam, quoad id ratio veri intrinseca erit, quidquid sit de impositione vocis, an ab extrinseco desumpta sit.

23. Et confirmatur, quia si veritas esset sola denominatio extrinseca, tam posset convenire entibus rationis sicut realibus, quia huiusmodi denominationes sumptae ex cognitione tam possunt convenire entibus rationis sicut realibus, ut esse genera, species, vere cognosci, significari, et similia. Quod si dicatur formaliter ita esse, fundamenta autem harum denominationum aliter convenire entibus realibus, contra hoc urgeo semper rationem factam, quia hoc fundamentum in hac denominatione veri vel est aliquid praeter ens, vel non; si est aliquid, quaero quid illud sit, an extrinsecum vel intrinsecum, et redeunt argumenta facta; si non est aliquid, ergo verum prout est in rebus non est proprietas entis sed ipsum ens. Simile argumentum fieri potest, quia sequitur id quod est perfectius ens non esse perfectius verum veritate rei, quod est aperte contra Aristot. et D. Thomam supra, et contra communem sensum omnium; quis enim dicat non esse verius ens in ratione entis angelum quam hominem, vel etiam Deum quam angelum? Sequela vero patet, quia in denominatione illa quae sumitur ex veritate intellectus, non possunt habere inaequalitatem, quia tam vera est idea quam Deus habet de homine, sicut idea quam habet de angelo tantaque est conformitas inter illa extrema sicut inter haec; et tam vera est cognitio quam Deus habet de angelo sicut quam habet de se ipso.

Quaestionis resolutio

24. *Quid intrinsece dicat veritas transcendentalis.*— In hac opinionum varietate difficile est verum iudicium de veritate ferre, et fortasse difficultas inde orta est quod non satis in usu harum vocum distinguimus id a quo earum impositio sumpta vel translata est et ad quod significandum imponuntur; fieri enim potuit et verisimile est omnem veri appellationem ex veritate cognitionis duxisse originem, ut sectione sequenti commodius dicam; nihilominus tamen nomine veri non significari in rebus solum denominationem sumptam ex veritate cognitionis, sed aliquid aliud ad quod significandum nomen illud impositum est. Ut ergo hoc declarem, dico primo veritatem transcendentalem intrinsece dicere entitatem realem ipsius rei quae vera denominatur, et praeter illam nihil ei intrinsecum, neque absolutum, neque relativum, neque ex natura rei, nec sola ratione distinctum addere. Haec conclusio satis probata est ex dictis in prima sententia et sumitur clare ex D. Thoma, cit. locis, et q. 1 De Verit., a. 1. ad 6. et a. 8; Capreol., Caiet., Ferrar. et aliis supra in prima opinione citatis.

25. *Quid connotet veritas transcendentalis.*— Dico secundo veritatem transcendentalem significare entitatem rei connotando cognitionem seu conceptum intellectus cui talis entitas conformatur vel in quo talis res repraesentatur, vel repraesentari potest prout est. Haec conclusio

probatur etiam ex dictis a sufficienti³ partium enumeratione. Et existimo, quamvis auctores diversimode loquantur, omnes fere hanc eandem rem docere voluisse eamque in hunc modum explico. Existimo enim hunc veri entis conceptum esse virtualiter comparativum unius rei vel naturae ad proprium conceptum eius rei quae vera esse dicitur; ut, verbi gratia, ad profitendum Eucharistiae mysterium dicere solemus hostiam consecratam esse verum corpus Christi Domini, ubi per *verum corpus* nihil aliud significamus quam illud idem corpus quod per proprium ac verum conceptum corporis Christi repraesentatur. Et similiter, ad confitendum mysterium Incarnationis, dicimus Deum esse verum hominem, id est, habere illam naturam quam in essentiali specie hominis vere concipimus. Et hinc dixit Hervaeus, Quodl. III, q. 1, a. 2 et 3, hanc veritatem esse conformitatem rei, prout est in se, ad seipsam ut obiective conceptam; Durandus vero, In I, dist. 19, q. 5, e contrario dixit hanc veritatem esse conformitatem rei secundum esse obiectivum ad seipsam secundum esse reale; uterque enim intellexit hanc veritatem nihil rei addere praeter denominationem ortam ex coniunctione et proportione seu conformitate inter intellectum et rem. Sed ipsi declarant per conceptum obiectivum quod nos per formalem; tamen, quia conceptus obiectivus nihil praeter rem addit nisi denominationem termini conceptus formalis, ideo non recte explicatur conformitas inter rem et conceptum obiectivum, sed inter rem potius et conceptum formalem seu ideam. Atque idem existimo sensisse eos qui dicunt verum addere supra ens relationem rationis conformitatis entis ad intellectum, ut significat S. Thomas, In I, dist. 19, q. 5, a. 1; hoc enim, ut verum sit, non est intelligendum de relatione propria et actuali, sed de illa mutua connexionione rei et conceptus et connotatione unius, ut correspondentis alteri, quae quia per modum relationis a nobis concipitur, relatio rationis dici solet. Denique in hoc sensu facile applicatur ad hanc veritatem illa vulgaris veritatis definitio, quod sit *conformitas inter intellectum et rem*; illa enim conformitas non intelligitur esse relatio aliqua, ut supra in veritate cognitionis explicatum est, sed denominatio sumpta ex consortio plurium ita se habentium ut tale unum sit, quale ab alio repraesentatur.

26. *Augustini dictum explicatur.*— Dico tertio hanc veritatem transcendentalem posse et per modum aptitudinalis et per modum actualis conformitatis explicari, et in ordine ad intellectum divinum et ad creatum, et in ratione cogniti et cognoscentis si universaliter de ente vero loquamur, vel in ratione causati et causae vel mensurati et mensurae, si de ente creato seu artificiali sermo sit. Declaro singula, nam imprimis, quod haec veritas dicere possit conformitatem actualem omnes fatentur et ex ipso nomine veritatis ei conformitatis constare videtur; magis enim significat actum quam aptitudinem. Item veritas cognitionis dicit actualem conformitatem et commensationem; ergo idem est proportionaliter de veritate rei. Quod si obiicias Augustinum, lib. II Soliloquiorum, c. 5, dicentem *verum non recte dici esse id quod ita se habet, ut videtur cognitori, quia secundum hoc nihil esset verum, si nullus cognosceret*; respondebimus secundum hanc denominationem non esse illam definitionem reiiciendam absolute et simpliciter, si intelligatur, ut intelligi debet, de cognitore vere attingente rem ipsam. Unde etiam admittimus illam conditionalem esse veram; tamen sicut antecedens est impossibile, saltem respectu intellectus divini, ita et consequens. Unde D. Thomas, I, q. 16, a. 1, ad 1, tractans hunc locum Augustini, dicit solum excludere comparisonem ad intellectum creatum.

27. Praeterea, quod haec veritas possit etiam per aptitudinalem conformitatem declarari, sumitur ex illo eodem loco Augustini, ubi post illa verba: *Verum est quod ita se habet ut videtur cognitori*, additur: *Si velit et possit cognoscere*. Quae verba aptitudinem significant. Clarius Anselmus, dialog. De Verit., c. 9, dicit veritatem esse *rectitudinem sola mente perceptibilem*. Et D. Thomas, dicta q. 16, a. 5, dicit *veritatem inveniri in re secundum quod habet esse conformabile intellectui*; et I cont. Gent., c. 60, declarans definitionem Avicennae: *Veritas rei est proprietas esse uniuscuiusque rei, quod stabilitum est ei*, addit: *In quantum talis res nata est facere de se veram aestimationem*. Et probatur quia omne ens reale natum est facere de se veram aestimationem, quomodo omne ens intelligibile dicitur, sive sit principium cognitionis, sive tantum terminus; haec enim aptitudo de se abstrahit ab his modis; ergo nihil impedit quominus haec possit nomine veri seu veritatis significari. Et confirmatur; nam, licet sit impossibile esse aliquod ens

³ sufficienti, 1960; sufficiente, 1597, ed. Vivès. Cf. BHF, v. II, p. 144.

quod actu non vere concipiatur ab aliquo intellectu saltem divino, nihilominus tamen etiamsi intellectus apprehendat illam hypothesim impossibilem in re positam, nimirum quod omnis intellectus etiam divinus cessaret ab actuali rerum conceptione, nihilominus adhuc esset in rebus veritas, nam et compositum ex corpore et anima rationali esset verus homo et aurum esset verum aurum, etc., vel secundum veritatem essentiae si intelligamus non manere res existentes, vel etiam secundum existentiam, si fingamus cessante actuali cognitione adhuc conservari res existentes a Deo operante per suam potentiam exsequentem; ergo haec veritas intelligi potest sufficienter per illam aptitudinalem conformitatem, etiamsi actualis non sit. Dices, simili argumento posse probari conformitatem aptitudinalem non esse necessariam, nam etiamsi fingatur alia hypothesis impossibilis, scilicet, quod res nec intelligatur nec possit ab aliquo intelligi, et quod maneat in sua essentia vel existentia, nihilominus unaquaeque res in sua essentia vera esset; et tamen tunc non intelligeretur ut apta ad faciendam veram de se aestimationem, quia non esset apud quem posset illam facere; ergo etiam illa aptitudo non est de ratione veritatis. Respondetur primum illam posteriorem hypothesim involvere magis directam et formalem repugnantiam cum propria ratione entitatis realis, saltem secundum essentiam; nam de ratione eius est ut sit possibilis, et consequenter ac multo magis ut sit intelligibilis. Deinde, facta illa hypothesi, posset res dici vera fundamentaliter seu non repugnanter, non tamen positive ac formaliter; quia tunc non esset possibilis veritas cognitionis, et consequenter omnis veri denominatio cessaret.

28. *Veritas rei maxime spectanda in ordine ad divinum intellectum.*— Praeterea ex his facile constat hanc appellationem seu conformitatem potissime ac per se esse sumendam in ordine ad intellectum divinum, ut D. Thomas docet, dict. q. 16, a. 1, et aliis locis. Primo quia conformitas ad hunc intellectum est maxime per se in omnibus rebus, in creatis quidem propter dependentiam quam ab illo habent; in ipso vero ente increato propter intrinsecam et essentialem identitatem cum suo intellectu et actuali intellectione. Deinde quia in divino intellectu est summa et infallibilis veritas et perfectissima rerum omnium ratio seu repraesentatio; ergo tunc res maxime dicitur vera quando conformari potest conceptui quem de tali re Deus habet.

29. *Secundario in ordine ad creatum.*— Quod autem etiam sumi possit in ordine ad intellectum creatum, quamvis secundario, docet expresse D. Thomas, q. 1 de Verit., loc. cit. Et potest facile declarari ex dictis; quia haec conformitas quam dicit veritas potest non solum de actuali, sed etiam de aptitudinali intelligi; at vero secundum aptitudinem omne ens natum est habere veram sui aestimationem in omni intellectu non solum divino, sed etiam creato. Unde, si velimus hanc denominationem per modum relationis concipere, intelligemus quodlibet ens habere hanc relationem intelligibilitatis non solum ad intellectum divinum, sed etiam ad quemcumque creatum. Item, quia intellectus creatus est quaedam participatio divini intellectus, cui natus est conformari in intelligendo, si vere intelligit; ergo, hoc ipso quod ens dicitur verum quia est conformabile intellectui divino, poterit etiam dici verum, quia est conformabile intellectui creato vere intelligenti. Tandem hoc probat argumentum illud, quod nos non semper cognoscimus veritatem rerum per conformitatem ad ideam divinam sed per conceptionem quam de tali re nos habemus. Atque hoc modo uti solemus definitione talis rei seu naturae ad probandum aliquid vere esse tale; definitio enim nihil aliud est quam explicatio talis naturae, ut a nobis concipitur; potest ergo haec veritas sumi non solum ex conformitate ad intellectum divinum, sed etiam ad creatum.

30. *Conformitas veritatis in communi est conformitas cognoscentis et cogniti.*— Hoc autem maxime verum habet si conformitas haec sumatur solum in ratione cognoscentis et cogniti, quomodo necesse est sumi si de transcendentali veritate in tota sua latitudine sermo sit. Quia in Deo non potest aliud genus conformitatis intelligi, cum non sit ens dependens neque causatum, ut per se constat; neque etiam proprie dici possit mensuratum in ratione veri per aliquam scientiam, non solum quia propter summam identitatem non potest ibi esse ratio mensurae, sed etiam quia eo modo quo possunt ratione distingui et commensurari, potius essentia Dei vera est mensura suae scientiae quam e converso; non enim Deus ideo verus Deus est quia talem se esse cognoscit, sed potius, quia est verus Deus, ideo vere se talem esse cognoscit. Ergo verum transcendentali in tota sua latitudine sumptum non potest dicere conformitatem ad intellectum ut ad causam vel ad mensuram, sed tantum ut ad repraesentantem seu cognoscentem, vel actu vel aptitudine. Hoc ergo modo talis conformitas praesertim aptitudinalis, in ordine ad quemcumque intellectum sumi potest

ita ut Deus dicatur verus, quia in quocumque intellectu gignere potest verum conceptum Dei, vel quia reipsa in se habet illam naturam quam in Deo concipit quilibet intellectus vere Deum concipiens. Et idem eadem ratione est de entibus creatis; nam idem conceptus veritatis potest ad omnia proportionaliter applicari; et quod in Deo sufficit ad veritatem, si in aliis potest per participationem reperiri, ut revera potest, sufficiet etiam ad veritatem eorum per participationem.

31. *Entia creata intellectui divino ut opifici conformantur.*— Additur vero in ultima parte conclusionis reperiri in entibus creatis conformitatem ad intellectum divinum ut ad causam et exemplar, ratione cuius possunt talia entia vera denominari, quia etiam illa est vera conformitas ad intellectum practice cognoscentem et suo modo operantem. Et eadem ratione entia artificialia quae ab intellectu humano procedunt, respectu illius habent eandem conformitatem ut ad suum exemplar vel ideam, et secundum eam vera etiam dici possunt. Immo sentit D. Thomas ab hac conformitate potissimum denominari vera entia creata, quia illa per se eis convenit; conformitas autem ad alios intellectus speculative cognoscentes est magis extrinseca et per accidens. Quod maxime habet locum in rebus existentibus et actu creatis; nam res secundum esse essentiae non habent actu causam exemplarem sicut neque efficientem; habent tamen in potentia, et ideo si considerentur ut possibles sunt, per se requirunt exemplaria et ideas in primo artifice quae unumquodque tale esse repraesentent quale esse potest aut natura fieri postulat. Et hoc modo res omnes creatae etiam secundum esse essentiae, per se primario postulant esse in divino intellectu et habere conformitatem cum illo, tamquam cum primo artifice a quo solo possunt ad esse perducere. Deus autem cum increatum ens sit, ad nullum intellectum potest habere hanc habitudinem; nihilominus tamen alia ratione potest dici per se habere conformitatem respectu proprii intellectus potius quam aliorum; quia per se et essentialiter postulat ut seipsum actu intelligat sitque non solum intelligibilis sed etiam actu intellectus a seipso et suamet intellectio. Atque ita probata est conclusio quoad omnes partes eius.

32. Sed obiicies: ergo ratio veritatis transcendentalis non est una sed multiplex, quia aptitudinalis vel actualis conformitas et speculativa vel practica valde diversae sunt. Secundo specialiter obiici potest quia veritas dicit relationem mensurati ad mensuram saltem fundamentaliter; ergo non potest veritas rerum sumi in ordine ad intellectum creatum, cuius cognitio non est mensura veritatis rerum, sed per illas potius mensuratur. Unde argumentor tertio, nam cognitio est vera quia conformatur rebus cognitis; ergo non possunt e converso res dici verae per conformitatem ad talem cognitionem; quia inter haec non est relatio mutuae seu similis comparationis, qualis est inter duo similia, sed dissimilis seu non mutuae comparationis, qualis est inter mensuram et mensuratum.

33. Ad primum aliqui non existimant inconueniens totum id concedere quod in argumento infertur; quia, cum hae tantum sint quaedam denominationes quae ad modum relationum desumuntur seu explicantur, non est inconueniens ex variis capitibus et diversis considerationibus multiplicari. Immo, quidam etiam addunt sub una ratione esse respectus reales, sub alia vero rationis. Quod saltem concomitanter probabile est, quamvis non sit verum formaliter. Melius tamen fortasse dicetur illos omnes respectus sub uno adaequato contineri, seu ad unum revocari, nimirum ad illam aptitudinem qua unaquaeque res nata est veram sui aestimationem conferre; nam illam habet respectu cuiuscumque intellectus vel cognitionis et supra illam nihil addit actualis conformitas praeter denominationem seu coexistentiam cognitionis. Quod si inde resultet relatio, quando illa cognitio est practica et causa rerum, illa supponit potius veritatem quam constituat, ut circa secundam opinionem ostensum est. Ad secundum respondetur in rigore non esse necessarium ut ens dicatur verum in ratione mensurati per cognitionem cui conformatur; alias non posset Deus verum ens dici, ut supra argumentabar, quia in ratione entis nullam habet mensuram nec secundum rem, nec secundum rationem; et ideo, ut I, q. 14, latius dictum est, divina scientia non comparatur ad suam essentiam suumque ens ut practica, sed ut speculativa tantum. Solum ergo in veritate cognitionis speculativae verum habet quod ratio veri sumitur in ratione mensurati; nam divina etiam scientia practica, ut practica est, vera est, quamvis ut sic non habeat rationem mensurati, sed potius mensurae. Unde ad tertium respondetur negando consequentiam; quia ipsamet ratio veritatis non eodem modo dicitur de cognitione et de rebus; et ideo non est inconueniens ut secundum diversas habitudines conveniat cognitioni per conformitatem ad res in quantum illas ut sunt

repraesentat, et rebus in ordine ad cognitionem in quantum aptae sunt ut in ratione obiecti veram sui existimationem inducant.

34. *Veritas transcendentalis non est mera denominatio extrinseca.*— Dico ultimo hanc veritatem transcendentalem non esse meram denominationem extrinsecam, quamvis includat aliquo modo seu connotet coniunctionem alterius rei unde illa resultat. In hac conclusione differo ab opinione Caietani, quamvis fortasse non tam sit differentia quam explicatio sententiae eius. Probatur ergo ex dictis, quia veritas rei intrinsece includit entitatem eius; ergo non est mera denominatio extrinseca. Antecedens patet ex definitionibus veritatis quas tradunt August., Anselm. et Avicenna, et ex aliis supra adductis. Item, quia propter hanc causam entia fictitia non sunt vera entia et longe aliter sunt intelligibilia quam vera entia; nam haec ex se nata sunt apprehendi et cognosci prout sunt; illa vero minime, sed oportet ut artificio et vi intellectus aliqua realitatis speciei seu umbra induantur. Item hac ratione, quo res magis habet de entitate, magis etiam habet de hac veritate; et quod perfectius est ens, id ex se magis intelligibile dicitur. Unde ulterius argumentari possumus; quia esse intelligibile non est mera denominatio extrinseca; ergo neque esse verum obiective seu realiter. Antecedens patet tum ex dictis, quod intelligibilitas sequitur entitatem rei; tum etiam quia obiectum est natura prius potentia, et ratio illius; ergo supponitur in obiecto aptitudo aliqua, ratione cuius aptum sit terminare actum potentiae ut, verbi gratia, in colore et sono respectu visus et auditus; ergo similiter in ente quatenus intelligibile est non solum intelligitur facultas extrinseca quae vim habet intelligendi, quamvis haec necessaria sit, sed etiam ex parte ipsius entis supponitur aptitudo intrinseca, ratione cuius potest actum huiusmodi terminare. Praeterea hoc confirmant quae in favorem primae opinionis adducta sunt et alia addemus sectione sequenti.

Corollaria ex superiori resolutione

35. *Increatum et creata entia quomodo vera.*— Atque ex his intelligitur primo quomodo esse verum conveniat omni enti reali, sive creato sive increato; quia omne ens de se est aptum conformari intellectui; immo nullum est ens quod non sit actu conforme alicui intellectui, saltem divino. Quo fit ut haec ratio veri primario conveniat primo enti, quod est Deus; quia per se et essentialiter includit cognitionem et cum illa summam ac necessariam conformitatem habet; et quia per se (ut ita dicam) est ratio suae veritatis et est origo et mensura omnis veritatis quae in creaturis reperitur.

36. *Verum qualiter passio entis.*— Secundo intelligitur ex dictis quomodo veram sit passio entis. Dicitur enim passio non quasi sit realis proprietas distincta ex natura rei ab ente, sed latiori modo, solum quia est quoddam attributum quod recipitur cum ente et ab eo aliquo modo distinguitur, saltem secundum rationem seu connotationem. Primum constat, quia ostensum est omne ens esse verum. Constat item ex dictis omne verum, eo modo quo a nobis explicatum est, esse ens reale; quia, licet entia rationis, eo modo quo cognoscuntur, dici possint habere conformitatem cum intellectu, tamen, quia ex se non habent intelligibilitatem neque entitatem in qua fundetur illa conformitas, ideo neque veritatem habent quae est passio entis. Maxime cum ostensum sit hanc veritatem dicere entitatem ipsam ut conformem. Altera vero pars de distinctione satis etiam est ex dictis explicata. Neque contra illam procedunt quae circa tertiam opinionem Caietani obiiciebamus, quia non asserimus solam denominationem esse proprietatem, sed ipsam entitatem sub tali ratione conceptam. Quo fit ut per hoc veri attributum nulla nova perfectio aut realis ratio in ipso ente explicetur, sed solum declaretur amplius ipsamet ratio entis per habitudinem ad cognitionem, eo modo quo a nobis explicata est. Et, quia haec habitudo accidit quodammodo ipsi enti ut sic et est aliquo modo saltem secundum rationem posterior illo (quamvis semper sit cum illo coniuncta), ideo verum quod per hanc habitudinem declarat naturam entis, attributum seu proprietas eius dicitur.

37. *Aristotelis dictum explicatur.*— Tertio intelligitur ex dictis quo sensu dictum sit ab Aristotele, in fine lib. VI Metaph., verum non esse in rebus sed in mente; loquitur enim de veritate complexa quae est in compositione mentis, et de alio esse vel non esse quod per huiusmodi complexionem significatur et ad eius veritatem requiritur. Nam quia veritas est speciali modo in compositione et divisione intellectus, ut supra dixi, ideo veritas quasi per antonomasiam vel analogiam specialiter dici solet de illa veritate quae est in compositione et divisione, quae in

negationibus et affirmationibus aequae reperitur et per se non requirit reale esse, sed quale per complexionem significatur.

SECTIO VIII

AN VERITAS PER PRIUS DICATUR DE VERITATE COGNITIONIS QUAM DE VERITATE REI, ET QUO MODO

1. *Dubitandi rationes.*— Diximus veritatem in rebus et in cognitione reperiri; explicare ergo oportet quo ordine ac modo utrisque conveniat, quod etiam conferet ut amplius explicata maneat veritatis transcendentalis ratio. Videtur ergo prius convenire veritatem rebus quam cognitioni. Primo quidem, quia verum est obiectum intellectus; ergo ante omnem actum intellectus supponitur veritas; ergo prius est veritas in rebus quam in cognitione. Secundo quia veritas rerum universalior est, cum sit transcendens; ergo est prior, quia universaliora priora sunt natura sua. Immo cum dictum sit verum converti cum ente reali et ipsi conceptus mentis entia realia sint, non alia ratione videntur esse veri nisi quatenus entia sunt; ergo veritas rerum de se communior est et prior quam veritas cognitionis. In contrarium autem est quia omnes auctores sentiunt verum esse quid analogum, cuius principale analogatum est veritas cognitionis, ex Aristotele, VI Metaph., in fine, dicente veritatem esse tantum in intellectu formaliter et proprie, in rebus autem ut in causa, ut etiam dicit IX Metaph., c. 12. In vocibus autem dicitur esse tamquam in signo, quatenus verum vel falsum significant, ut dicitur I Periherm., c. 4.

Opiniones variae

2. Est igitur multorum sententia, veritatem primo ac praecipue reperiri in cognitione, secundario vero in rebus; immo in sola cognitione esse intrinsece ac formaliter, in rebus autem causaliter seu obiective. Ita ut, sicut *sanum* est analogum attributionis, quod de uno tantum analogato dicitur intrinsece ac formaliter, de aliis vero per solam denominationem ab illo, ita *verum* sit analogum attributionis eiusdem omnino rationis, quod de cognitione dicitur formaliter quia vera est, de rebus vero solum denominatione sumpta a veritate cognitionis, quatenus causa illius sunt. Sicut etiam dicitur de veritate locutionis solum quatenus est signum illius. Ita sentit Caiet., praecedenti sectione citatus. Et videtur sumi ex D. Thoma, dicta I, q. 16, a. 1, 3 et 6, et q. 1 De Verit., a. 3, et super citata loca Arist. Et declarari amplius potest ex ipsa veri definitione prout his omnibus applicatur. Cognitionis enim dicitur vera quatenus est conformis rei quam repraesentat, non ut res ipsa vera est, sed ut talis est qualis mente concipitur et affirmatur seu negatur, ut notavit D. Thomas, dict. q. 16, a. 1, ad 3. Res autem dicitur vera quatenus conformis vel conformabilis est vero conceptui quem aliquis intellectus habet aut habere potest de tali re. Ergo signum est rationem veritatis per se reperiri in cognitione, in rebus vero non nisi per denominationem ab illa, et nullam esse rationem veri utrisque communem. Simili enim ratione concludimus veritatem in vocibus solum analogice ut in signo reperiri, quia non sunt verae nisi quatenus veram cognitionem significant. Tandem ex modo ipso loquendi et concipiendi⁴ omnium videtur posse hoc satis confirmari; omnes enim simpliciter loquendo veritatem attribuunt iudicio intellectus, rebus autem non nisi secundum quid; et ideo simpliciter dicimus intellectum esse verum; alias vero res non dicimus simpliciter veras, sed cum addito, verum aurum vel quid simile.

3. Alii vero distinctione utuntur. Nam duobus modis denominari possunt res verae; uno modo ut mensura cognitionis; alio modo ut mensuratae per cognitionem. Priori modo dicuntur res verae ut obiecta speculativae cognitionis, quatenus vel conformantur vel aptae sunt conformari veritati illius; quia obiectum est mensura talis cognitionis, praesertim si sit obiectum primum illius. Quod dico propter cognitionem quam Deus habet de essentiis creaturarum, a quibus non mensuratur, ut supra dixi, quia non respicit illas ut primum obiectum, sed ut secundarium in primario eminenter contentum, a quo proxime illa cognitio quasi mensuratur. Immo addit Aegid., Quodl. IV, q. 7, neque cognitionem quam angelus habet de sole, verbi gratia, et aliis rebus quarum habet inditas species, proprie mensurari ab illarum obiectis, sed ab ideis divinis a quibus illae species profluxerunt, de quo alias; nunc enim satis est quod huiusmodi res dicantur verae quatenus

⁴ concipiendi, 1597, 1960; *alit. add.* veritatem. Cf. BHF, v. II, p. 156.

adaequari possunt intellectui humano ut mensura eius. Posteriori autem modo dicuntur verae omnes res quae ab intellectuali exemplari seu idea manant, illique conformantur tamquam suae mensurae. Dicunt ergo veritatem aequè primo dici de omni adaequatione mensurati ad mensuram quae inter rem et intellectum seu cognitionem invenitur, sive illa sit cognitionis sive rei; de adaequatione autem mensurae ad mensuratum, sive sit cognitionis sive rei, non dici vere ac proprie quod sit veritas, sed ad summum dici posse per praedictam analogiam attributionis. Fundamentum huius sententiae solum est quia veritas, ut nomen ipsum prae se fert, dicit relationem mensurati; nam dicit conformitatem intellectus ad rem; quod enim alteri conformari debet ut verum sit, respicit illud ut mensuram.

4. Iuxta quam sententiam sequitur primo Deum in ratione entis non esse verum, sed solum in ratione scientiae seu scientis speculative; quia in quantum est ens non habet mensuram suae veritatis et sui esse nec conformatur alicui intellectui etiam proprio ut mensuratus ab illo, ut supra dictum est. Nisi velit quis negative explicare Deum esse verum, quia non est alicui mensurae seu ideae difformis, ut in simili explicuit D. Thomas, dict. q. 16, a. 5, ad 2. Sequitur secundo divinam scientiam ut practicam non esse veram simpliciter loquendo, quia ut sic non est mensurata sed mensura rerum. Sequitur tertio essentias creaturarum secundum esse essentiae consideratas non posse veras dici simpliciter, sed tantum per praedictam analogiam, quia non habent mensuram in ratione essentiae. Sequitur quarto, absolute loquendo, non esse ordinem prioris et posterioris inter veritatem rerum et cognitionem, sed inter veritatem mensurae et mensurati; quia haec, sive in rebus sive in cognitione existat, dicitur esse propria et formalis veritas; illa vero, tam in rebus quam in cognitione dicitur non esse veritas, sed solum relatio mensurae, quae per analogiam interdum dicitur veritas. Et hanc opinionem videntur sequi multi ex modernis scriptoribus.

5. Tertia opinio esse potest, aliud esse loqui de prima origine seu impositione huius vocis *verum* seu *veritas*, aliud de proprio significato quod iam de facto habet. Nam priori modo est quidem verum per eam vocem primo significatam esse veritatem cognitionis, seu compositionis et divisionis, quia illa est nobis notior; nihilominus tamen iam vocem illam extensam esse non per metaphoricam translationem, sed per proprietatem, ad significandam veritatem rerum, quae in ratione etiam veritatis perfectior esse potest quam veritas cognitionis. Sicut dicere solent theologi nomina paternitatis aut misericordiae vel similia, primo esse imposita ad significandas has proprietates in creaturis; deinde vero extensa esse ad significandas similes proprietates Dei, non per metaphoram, sed per summam proprietatem et analogiam, in qua primum ac praecipuum analogatum est Deus ut habens huiusmodi proprietates. Fundamentum huius sententiae est quia tam perfecta et propria est adaequatio rei ad intellectum sicut est adaequatio intellectus ad rem; ergo ex hac parte nihil obstat quominus ratio veritatis aequè conveniat utrique. Rursus quod haec adaequatio sit per modum mensurae vel mensurati, nihil referre videtur quominus utroque modo possit et nomen et rationem veritatis obtinere; tum quia nulla sufficienti ratione probatur rationem veri intrinsece dicere ac postulare rationem mensurati, neque ex communi definitione veritatis id colligitur, sed potius contrarium; dicitur enim *conformitas inter rem et intellectum*; ubi nihil dicitur de conformitate per modum mensurae vel mensurati. Immo, ut notavit D. Thomas locis supra citatis, ex vi illius definitionis non magis dicitur veritas conformitas intellectus ad rem quam conformitas rei ad intellectum. Tum etiam quia illa ratio mensurae et mensurati nihil addit in uno extremo potius quam in alio nisi vel denominationem sumptam ex causalitate aliqua eius rei quae mensura dicitur, ad rem quae dicitur mensurata, vel ordinem aliquem transcendentalem secundum quem una res ordinatur ad alteram potius quam e contrario, ut scientia ad scibile potius quam scibile ad scientiam. Sed hi respectus non mutant veritatem seu proprietatem adaequationis seu conformitatis, quae per se tantum ad rationem veritatis requiritur. Ut, verbi gratia, si res arte facta comparetur ad intellectum artificis a quo processit, et ad intellectum alterius qui perfecte concipit rationem et ideam talis artificii, nihil influendo neque causando in illud, certe artificium in re aequè conforme est uni et alteri intellectui; ergo aequè verum est respectu utriusque, etiamsi ad unum habeat relationem effectus et non ad aliud.

6. Atque huc accedunt ea quae ex secunda sententia consequi inferebamus; quae, quia per se inconvenientia videntur, suadent non pertinere ad rationem veritatis differentiam hanc formaliter ac per se. Seclusa autem hac differentia, nihil est cur non possit ratio veritatis in omnem

adaequationem inter rem et intellectum convenire, sive illa inter intellectum et rem sive inter rem et intellectum et sive sit inter mensuram cum mensurato sive inter mensuratum cum mensura, sive inter ea quae neutram rationem inter se habent, ut de essentiis creaturarum ut sic et de scientia Dei creaturarum speculativa dicebamus. Immo neque sufficiens ratio analogiae videtur posse assignari inter veritatem rei et cognitionis, tum quia licet nomen veritatis primum sit a nobis inventum propter cognitionem, non tamen inde fit analogice dici de veritate rerum, ut explicatum est; tum etiam propter ea quae in sectione praecedenti circa opinionem Caietani proposita sunt, quibus ostendi videtur veritatem rerum non posse in sola extrinseca et metaphorica denominatione consistere.

Quaestionis resolutio

7. *Veritas compositionis et divisionis non est transcendentalis.*— Ex his opinionibus aliquid quod ad quaestionem hanc explicandam conferat sumere possumus. Ut tamen resolutio quae nobis verior videtur, intelligatur, advertendum est quod supra diximus, veritatem specialiori modo reperiri in compositione et divisione quam in simplicibus, aut conceptibus aut rebus. Veritas autem illa specialis quae est in compositione et divisione intellectus, revera non est veritas transcendentalis illius actus seu iudicii quod in compositione et divisione verum denominatur. Quod sic patet, nam veritas transcendentalis cum sit suo modo propria passio entis est immutabilis et inseparabilis ab ente; illa autem veritas quae est in compositione est separabilis ab illa quantum est ex ratione sua, quia interdum separatur quando manente eodem iudicio res iudicata mutatur, incipitque aliter se habere quam iudicetur, cum antea conformitatem cum iudicio haberet. Quod si interdum haec veritas est immutabilis, ex eo provenit quod res circa quam iudicium versatur immutabilis est vel simpliciter, vel prout sub iudicium cadit.

8. *In compositione cum veritate aut falsitate eius stat semper transcendentalis veritas.*— Atque hinc intelligere licet in hocmet iudicio seu actu compositionis et divisionis duplicem veritatem reperiri, unam transcendentalem, aliam specialem, quam veritatem cognitionis seu accidentalem vocare possumus, alii formalem appellant. Quod sic declaratur et probatur, nam quando iudicium mutatur de vero in falsum, amittit aliquam veritatem et non amittit omnem, sed aliquam necessario retinet; ergo duplicem habebat. Maior per se nota est, nam falsitas cum sit veritati contraria, aliquam veritatem ab actu excludit cum de vero in falsum mutatur. Minor autem patet, quia verum cum ente convertitur, ut diximus; sed illud iudicium quod de vero in falsum mutatur manet nihilominus reale iudicium et reale ens; ergo necesse est ut verum etiam maneat transcendentali veritate. Quae in hoc consistit, quod in ratione iudicii intellectus ille actus habet veram essentiam et speciem iudicii et conformitatem cum proprio conceptu seu idea intellectualis iudicii. Quod in vocali propositione commode explicari potest; haec enim enuntiatio, *omnis homo est albus*, vel alia similis, si in ea consideres conformitatem ad rem quam significat, non habet veritatem sed falsitatem, et hoc sensu non vera sed simpliciter falsa vocatur; si vero in ea consideres definitionem seu essentiam propositionis et conformitatem quam habet cum regulis artis dialecticae seu cum idea propositionis, intelligitur habere suam veritatem quasi transcendentalem secundum quam dici potest esse vera propositio, eo modo quo aurum dicitur rerum aurum et eo modo quo syllogismus dicitur verus syllogismus si bona sit illatio, etiamsi falsum concludat.

9. *Vocis veritas primaeva significatio.*— Hac igitur distinctione constituta, censeo imprimis veritatem in primaeva significatione dictam esse de veritate cognitionis quae in compositione ac divisione specialiter reperitur. Hoc probant omnia supra adducta; hac enim ratione Aristoteles saepe dixit veritatem esse in intellectu seu in compositione et divisione. Item propter hanc causam, iudicium habens hanc veritatem simpliciter verum dicitur. Si autem illa careat dicitur simpliciter falsum, etiamsi veritatem transcendentalem modo a nobis declarato habeat. Denique ratio esse videtur quia huiusmodi veritas nobis est notior magisque formaliter est in cognitione nostra, ut in superioribus explicatum est.

10. *In primaeva significatione veritas potest realia et rationis entia extrinsece denominare.*— Secundo censeo res cognitae posse ab hac veritate cognitionis per extrinsecam analogiam ac denominationem dici veras, non tamen secundum hanc rationem aut denominationem sumi verum cum dicitur esse passio entis. Prior pars probatur ex adductis inter referendam primam

sententiam et opinionem Caietani secunda sectione tractatam. Declaratur etiam illo exemplo de sano; nam, sicut sanum dicitur et quod habet sanitatem et quod causat et significat illam, ita in praesenti verum dici potest et iudicium habens hanc veritatem et vocalis propositio illam significans et res ipsa quatenus causat vel fundat illam. Unde hoc etiam confirmat usus; non solum enim dicimus esse verum iudicium quo credimus Deum esse trinum et unum, et similiter veram esse propositionem qua id affirmamus, sed etiam hoc ipsum, Deum esse trinum et unum, verum esse; quam veritatem solum habet illa res prout est obiective in intellectu, id est, quatenus complexe cognoscitur et vere ac sicut est iudicatur; et de huiusmodi vero seu denominatione veri dixit etiam Aristoteles non esse in re sed in intellectu. Unde haec denominatio veri etiam non entibus convenit; sic enim verum esse dicimus et chymaeram esse ens fictum et hominem non esse equum. Atque hinc patet posterior pars, quod haec denominatio non sit veritas quae est passio entis. Et hoc etiam confirmat illa ratio, quod verum est obiectum intellectus; nam, licet quidam dicant veritatem esse conditionem tantum obiecti intellectus, non antecedentem sed consequentem potius actum intellectus, ut videre licet in Toletio, III de Anim., q. 20, tamen hoc modo valde improprie diceretur verum obiectum intellectus; quia obiectum potentiae passivae ut sic supponitur ad actum, et ideo conditiones illae quae sunt propriae obiecti debent supponi, non subsequi; ergo verum prout dicitur esse obiectum intellectus, non est quatenus ab ipsomet actu denominatur, sed secundum aliquam aliam rationem secundum quam possit antecedere actum. Hoc denique confirmant ea quibus supra probatum est veritatem transcendentalem non consistere in sola hac extrinseca denominatione.

11. *Translatio vocis veritas.*— Tertio itaque censeo ab hac veritate cognitionis translatum esse hoc nomen veri ad significandam hanc proprietatem cuiuslibet entis realis, quae est conformitas cum intellectu, actu vel potentia concipiente rem sub tali ratione entis realis. Hoc patet ex dictis et a sufficiente enumeratione. Dices hanc denominationem in nullo differre ab illa denominatione extrinseca qua res dicitur vera, quia fundare potest vel causare veritatem intellectus. Respondetur negando consequentiam, quia illa denominatio praecise sumitur ex veritate extrinseca, ut denominante obiectum seu causam suam; haec autem veritas rerum non sumitur ex illa denominatione, sed ex ipsa rei entitate ut habente conformitatem ad aliud. Itaque, sicut cognitio vel iudicium dicitur verum, quia conforme est ipsi esse vel non esse rei, tamen non denominatur verum a veritate ipsius rei sed a suo esse, connotando simul esse ipsius obiecti tale quale per iudicium repraesentatur, ita in praesenti res dicitur vera quia habet esse conforme seu conformabile tali conceptui, quae denominatio non sumitur extrinsece a veritate conceptus, sed ab intrinseca entitate, ut est sub habitudine vel quasi habitudine ad aliud. Confirmatur ac declaratur primo; nam, sicut in relativis hoc album, verbi gratia, dicitur simile alteri, non per extrinsecam denominationem a similitudine quae in alio est, sed quia habet in se relationem qua tendit in aliud, vel quia habet in se talem qualitatem qualis in alio est, ita in praesenti potest facile intelligi rem dici veram propter conformitatem cum intellectu, quamvis non denominetur extrinsece a sola veritate intellectus. Tandem, si mente praescindamus veritatem cognitionis a repraesentatione ideae vel conceptus, adhuc res denominaretur vera per conformitatem ad ideam sic repraesentantem; ergo haec denominatio formaliter non sumitur ab ipsa veritate intellectus.

12. *Veritas de veritate cognitionis ac rei qua analogia dicatur.*— Unde ulterius colligo verum, prout dicitur de veritate compositionis aut divisionis, et de veritate rerum seu transcendentali, non dici proprie secundum aliquam analogiam attributionis sumptam ab aliqua forma quae intrinsece conveniat alicui analogatorum, aliis vero extrinsece, quia, ut ostensum est, non intercedit in praesenti huiusmodi denominatio. Videtur ergo haec vox aequivoce dici sub his duabus rationibus vel, ad summum, secundum analogiam proportionalitatis. Quia hic etiam non videtur intercedere unus conceptus obiectivus secundum unam aliquam communem rationem; nam, ut explicuimus, longe alia est ratio veritatis in compositione et divisione, quam sit in aliis rebus. Solum ergo relinqui potest quaedam proportionalis analogia, quae in hoc consistit, quod, sicut veritas compositionis requirit illam conformitatem inter esse rei et iudicium, ita veritas transcendentalis requirit talem rei entitatem quae adaequari possit proprio conceptui seu ideae, aut intellectuali repraesentationi talis rei. Huiusmodi autem analogia nihil obstat quominus verum transcendens possit esse proprietas entis, quia licet translatio nominis ex illa proportionalitate sumpta sit, non tamen formaliter significat illam, sed proprietatem in qua illa considerari potest.

Sicut in sano praeter analogiam attributionis supra declaratam intelligi potest alia proportionalitatis, secundum quam pomum in quo nihil est corruptum sanum dicitur, quia, sicut sanitas animalis consistit in debita humorum proportione ac dispositione, ita pomum dicitur sanum quia habet debitam omnium suarum partium dispositionem; et tamen sanum sub hac significatione proprietatem aliquam, seu intrinsecam perfectionem pomi significat, scilicet, integritatem seu incorruptionem eius. Sic igitur verum, quamvis per aliquam analogiam proportionalitatis translatum sit ad veritatem rerum significandam, nihilominus proprietatem ipsius entis significare potest.

13. Quod autem dicimus de veritate rerum, intelligendum etiam est de veritate quae attribuitur sensibus aut simplicibus mentis conceptibus; immo et de veritate ipsius compositionis, quatenus in ea aliqua ratio entis consideratur; nam in his omnibus veritas est eiusdem modi seu rationis cum veritate transcendentali, et proprie consistit in adaequatione talis rei ad ideam vel relationem quae de illa formari potest, quamvis in sensu vel intellectu per ordinem ad obiecta interdum explicetur, quia obiectum est veluti forma actus vel conceptus qui ab illo sumit speciem. Et saepe haec veritas transcendentalis per intrinseca principia et praesertim per formam explicari solet, sicut dicitur vera paternitas quae ad verum filium a se genitum terminatur, quamvis formalis ratio veritatis, etiam in paternitate ipsa, in adaequatione ad intellectum consistat.

Solvuntur rationes dubitandi in principio positae

14. Ultimo ex his satisfactum est rationibus dubitandi in principio positis; nam priores probant veritatem transcendentalem secundum se esse priorem, non tamen quod haec vox primo sit imposita ad illam significandam. Et hoc item probant rationes secundo loco factae de veritate cognitionis. Quaestio autem quae ibi attingitur de vero, quomodo sit obiectum intellectus, non est propria huius loci, sed in materia de anima explicanda est, quamquam in re facilius sit ex dictis expositio. Nam si sit sermo absolute de intellectu, non aliter verum dicitur obiectum eius quam ens, solum enim nomine veri significatur aptitudo illa vel proportio quae est in ente, ut intelligi possit; quatenus enim tale est ut adaequationem habere possit cum aliquo conceptu, eatenus terminare potest intellectus actum esseque obiectum illius. Unde e contrario intellectus tunc rem intelligit quando illum conceptum format cui res illa adaequari potest, et ideo dicitur intelligere illam ut veram. Et hoc modo veritas dicitur esse conditio necessaria in obiecto intellectus, de qua re legi potest Caietanus, I, q. 16, a. 3, ad 3, et II-II, q. 1 a. 1; et Capreolus, In I, dist. 2, a. 1; Aegidius, Quodl. IV, q. 20. Si vero sit sermo de intellectu ut proprie iudicante seu ut componente et dividente, sic verum dicitur obiectum intellectus, quia, eo modo quo dicitur esse veritas in compositione, nunquam intellectus praebet assensum suum nisi cognoscendo veritatem seu conformitatem unius rei seu conceptus eius ad aliam in actu exercito, cognoscendo, inquam, vel saltem existimando se cognoscere; et hoc modo dicitur intellectus semper assentiri sub ratione veri et verum esse proprium obiectum iudicii seu assensus intellectus.